

ŠIMUN MILINOVIĆ NADBISKUP BARSKI (1886-1910)

Ivan Jovović

This work is a contribution to the monograph on Šimun Milinović, the archbishop of Bar who was appointed on that duty after the signing of the Concordat between Montenegro and Vatican. During his service from 1886 to 1910, he developed very close relationship with prince Nikola. The author has gathered published material and sources which can be used for a more complex comprehension of this important person.

Krugu značajnih ličnosti koje su obilježile hrvatsko–crnogorske odnose pripada i nadbiskup barski Šimun Milinović. Iako su o njegovom životu i djelu napisani brojni članci i stručni radovi, disertacije, reprintovane njegove knjige, održavani naučni skupovi njemu u čast, još uvijek ovom crkvenom velikodostojniku nema monografske publikacije. Dok je životopis Šimuna Milinovića do njegovog imenovanja za barskog nadbiskupa prilično dobro istražen, dotle o njegovom biskupovanju, osim nekih opštih naznaka, nemamo kompletirana saznanja. Razlog se vjerovatno nalazi u činjenici da nijedan istraživač koji se bavio ličnošću nadbiskupa Milinovića nije temeljno koristio arhive Barske nadbiskupije i Ministarstva prosvjete i crkvenih poslova Knjaževine Crne Gore.

Oslobođenje Bara od Turaka 1878. godine otvorilo je mogućnost vraćanja nadbiskupske katedre iz Skadra u Bar. Kako su katolici na Balkanu od Bečkog kongresa (1815.) bili pod potkroviteljstvom Austrougarske, pitanje obnove Barske nadbiskupije je bilo u domenu diplomatije zainteresovanih strana čiji su interesi bili sukobljeni. S jedne strane Crna Gora je htjela isključiti svaku mogućnost vanjskog miješanja u rad religijskih zajednica na svojoj teritoriji, dok je, sa druge strane, Austrougarska, u obnovi Barske nadbiskupije videla jačanje panslovenskog uticaja među katoličkim klerom i vjernicima na južnoslovenskim prostorima. Takva konstelacija dovela je do toga da su crnogorski katolici više od osam godina de facto bili bez svog crkvenog poglavara. Stvar je riješena potpisivanjem konkordata između Knjaževine Crne Gore i Svete stolice 18. avgusta 1886., a 8. oktobra 1886. godine, nakon ratifikacije ovog ugovora, imenovan je fra Šimun Milinović za barskog nadbiskupa.¹

Na osnovu dosad objavljenih izvora može se zaključiti da je od Berlinskog kongresa pa do imenovanja Šimuna Milinovića za barskog nadbiskupa katolička crkva obavljala redovnu službu, s tim što je uprava skadarsko-barskog nadbiskupa Karla Potena bila ograničena u Crnoj Gori. Nakon početnog nepovjerenja između barskog vikarijata i crnogorskih vlasti stvorenog, prije svega, intrigama austrougarskog konzulata u Baru,² ali i nefleksibilnim stavom prosvjetnih organa prilikom upisa katoličke dece u školsku 1878 /1879. godinu, odnosi na spomenutoj relaciji su se ubrzo popravili.³

¹ Nikčević M., *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I Petrović* (u korenspondenciji i dokumentima), Osijek, 2009. str. 49.

² *Kralj Nikola – Rat crnogorski*, (priredio Branko Banjević), Zagreb, 2009., str. 395.

³ Marković T., *Otpori slanju u školu u prvim godinama oslobođenja Bara i Nikšića, Spomenica barske gimnazije 1921 – 1971*, Bar, 1971., str. 57. – 58.

Prvu naznaku poboljšanja odnosa vidimo u činjenici što su crnogorske vlasti omogućile kanonsku vizitaciju skadarsko–barskog nadbiskupa Karla Potena katoličkim župama u Crnoj Gori početkom maja 1879. godine. To potvrđuju matične knjige primorskih župa barske dijeceze, de je nadbiskup Poten izvršio i krizmanje vjernika. O ovoj posjeti nadbiskupa Potena knjaz Nikola je pismom od 20. 04. 1879. godine (po starom kalendaru) obavijestio đakovačkog biskupa Josipa Juraja Štrosmajera. U navedenom pismu se između ostalog navodi: „Onomade došao je u Bar arhijepiskop barski i skadarski. Milo mi je što Vam mogu javiti, da mi je odmah telegrafao iz Bara, zahvaljući mi na počastima i usrdnosti, s kojima je bio dočekan u Baru od strane vlasti i u isto vrijeme s blagodarnošću izjavljuje mi da se uvjerio, da rimokatolici pod mojom vladom uživaju čestitu i neprepornu slobodu svoje vjeroispovjedi.“⁴

Knjaz Nikola se nije samo deklarativno zalagao za vjersku toleranciju, već je bio posvećen unapređenju kulture zajedničkog života naroda, s ciljem da razmirice na vjerskoj osnovi postanu prošlost u njegovoj državi. Na konkretnim slučajevima vidimo da je to bila zvanična crnogorska politika. Jedan od takvih slučajeva zbilo se polovinom 1880. godine, kada su se podoficir Andrija Šalta i vodnik Mato Četković žalili u ime žitelja katoličkog sela Zupci crnogorskom ministru unutrašnjih djela. Navedena lica su negodovala što neki Vasojevići koji su došli u Bar da rade na izgradnji puta, uzimaju bez pitanja njihove poljoprivredne proizvode bez materijalne nadoknade. Žitelji Zubaca su prigovorili Vasojevićima na takvo ponašanje, a oni su im uvredljivo odgovorili: „Vucite se odavde Lacmani, ovo je naše i Knjaževo.“ Čim je saznao za ove probleme, ministar je

⁴ Petrović N., *Djela* (priredio Ratko Đurović), Podgorica, 2001., str. 913. Prezentirani dokument opovrgava tvrdnje autora da nadbiskup Poten nije po oslobođenju dolazio u Bar. Vidi: *Bar grad pod Rumijom*, Bar, 1984., str. 99.

uputio pismo barskom okružnom kapetanu: „Njegovo Visočanstvo Knjaz, jako sažaljeva da se tako postupa s Njegovim novim podanicima i da im se ne dijeli ona pravica kojom je Knjaz nadahnut. Usljed čega Vam naređujem da odma dok ovo pismo primite, pođete u Zubce i da izvidite i ocijenite sve štete koje su Vasojevići, ili ma ko drugi Zubčanima učinili, i da krivce zatvorom kaznite. O izvršenju ove razprave daj mi što priđe tačan raport, postavi red da se više ne bi ni najmanja šteta Zubčanima učinjela, jer ćeš ti za odsadanje štete Zubčanima odgovoran biti kao vlast koja je punovlastna da zaustavi takve štete.“⁵

Da su crnogorske vlasti na različitim nivoima davale do znanja da su zainteresovane da lokalni katolički kler i vjernici prihvate Crnu Goru kao svoju matičnu državu, odnosno da se aktivno uključe u društveni život prepoznamo i u svečanom govoru generalnog vikara Josipa Kolovića, jednog od osnivača Barske narodne čitaonice, tada jedine kulturne ustanove u Baru. Na svečanosti otvaranja čitaonice 22. 03. 1881. godine „Glas Crnogorca“ je, između ostalih govornika, prenio dio zdravice Josipa Kolovića „koju je on napisao za zdravlje svijuh utemeljitelja ove čitaonice, moleći Boga da temelj koji je temeljito osnovan ne pane, da se uzdrži sloga i bracka ljubav, kako ćemo moći reći da smo dostojni poštovanja a Bože sačuvaj prezrenja.“⁶

Baveći se pitanjem postizanja izjednačavanja vjerskih prava katoličkog stanovništva s pravoslavnim u njegovoj zemlji, knjaz Nikola je procjenjivao da je nastupilo vrijeme da se postigne sporazum sa Svetom Stolicom u pogledu obnove Barske nadbiskupije. Svakako da namjeru knjaza Nikole u pogledu regulisanja statusa katoličke crkve u Crnoj Gori treba sagledati u jednom širem kontekstu. Iako se sa razlogom u literaturi često

⁵ Andrijašević Ž., Vezivanjem Barske nadbiskupije za državu razvijan je osjećaj pripadnosti katolika Crnoj Gori, *Vijesti*, nedjelja 4. april 2004., str. 11.

⁶ *Barska narodna čitaonica*, (grupa autora), Bar, 1981., str. 85. Detaljnije: *Glas Crnogorca*, br. 13, 28. mart 1881.

navodi da Crna Gora do Berlinskog kongresa nije imala iskustvo multikonfesionalnog života, zaboravlja se istaći činjenica da dinastija Petrovića u osnovi nije imala negativan odnos kada je u pitanju katolička crkva. Crnogorski prostor je stoljećima bio na razmeđu Istoka i Zapada, što je stvorilo osobene odnose među klerom i vjernicima dvije hrišćanske crkve. Zato ne treba da iznenađuju dokumenti u kojima se vladika Sava Petrović potpisuje kao biskup cetinjski.⁷ U dužem periodu Petar I je imao za svog sekretara opata Frana Viskovića–Dolčija,⁸ dok u posjeti vladike Petra II ostrvima Sv. Đorđa i Gospe od Škrpjela prepoznajemo iskrene ekumenske poglede prema katoličkoj glagoljskoj zaostavštini.⁹ Kada se u obzir uzme činjenica da je knjaz Nikola bio italijanski, odnosno francuski đak, koji je pokušavao preoblikovati crnogorsko patrijarhalno društvo u građansko, jasno je da konkordat nije nastao kao politički incident, već je bio naslonjen na ukupnu tradiciju ove dinastije.¹⁰

Preko korespondencije knjaza Nikole i J. J. Štrosmajera, odnosno crnogorskog ministra vanjskih poslova Jovana Sundečića i spomenutog đakovačkog biskupa možemo rekonstruisati glavnu pregovora koji su prethodili potpisivanju konkordata.¹¹

⁷ Zeković S., Hrvatsko–crnogorski jezički dodiri, Zbornik radova *Hrvatsko–crnogorski dodiri/Crnogorsko–hrvatski dodiri; Identitet povijesne i kulturne baštine crnogorskog primorja*, Zagreb, 2009. str. 657.

⁸ Pavićević B., *Petar I Petrović Njegoš*, Podgorica, 1997., str. 206.

⁹ Antović D., Ostvarenje borbe za narodni jezik u Kotoru za vrijeme austrougarske vladavine, Zbornik radova *Hrvatsko–crnogorski dodiri/Crnogorsko–hrvatski dodiri*, Zagreb, 2009., str. Detaljnije: Milović J., *Njegoš u slici i riječi*, Titograd, 1976., str. 196.

¹⁰ Kralj Nikola, *Memoari*, Cetinje – Titograd, 1989.

¹¹ Karaula Ž., Pisma Jovana Sundečića biskupu Josipu Štrosmjeru, *Matica*, časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, br. 37/38, proljeće/ljeto 2009, Cetinje – Podgorica, 2009., str. 491.

Međutim, Sveta stolica nije se u razmatranju ove problematike mogla samo osloniti na panslavističke stavove biskupa Štromajera ili prijateljski nastrojenog don Ćezara Tondinija, s obzirom da oni nijesu dobro poznavali lokalne prilike, a bilo je sumnjičenja u iskrene namjere knjaza Nikole po ovom pitanju. Da bi dobila adekvatna obavještenja, Sveta stolica je angažovala sveštenika iz skadarske nadbiskupije, Albanca Prima (Prenka) Dočića da podnese izvještaj o statusu katoličke crkve u Crnoj Gori. Izvještaj upućen Kongregaciji za širenje vjere 04. 06. 1883. godine uglavnom predstavlja objektivni prikaz stanja katoličke crkve u Crnoj Gori. Doći je eksplicitno u izvještaju stavio do znanja da crnogorske vlasti ne trpe bilo kakvo miješanje u svjetovne ili crkvene poslove unutar svojih granica. „Stoga sva ona strahovanja, sumnjičenja i protivljenja koja se s vremena na vrijeme iskazuju prema katolicima, đe Cetinje izričito ne dozvoljava direktnu administraciju skadarskog nadbiskupa usmjerena su u cilju pritiska na Rim da imenuje biskupa za ova mjesta, da bi se na taj način izbjeglo svako vanjsko miješanje. Aneksija triju župa (Šušanj, Spič i Brca, op.a.) biskupiji kotorskoj, nakon austrijske okupacije, izgleda, da ih jača u uvjerenju da oni imaju pravo na navedeni zahtjev.

Knjaz je veoma uljudan i dobro odgojen. Ipak, uočljivo je, da ne drži do svojih obećanja, pogotovo ako se nije na nešto pismeno obavezao. Zna i da promijeni mišljenje, mada čvrsto drži do onoga što je pismeno obećao. Ja mislim da je on lično dobro naklonjen vjerskoj i svjetovnoj dobrobiti sviju strana u svojoj državi.“

Na kraju svog izvještaja izražava žaljenje zbog iznenadne smrti pomoćnog biskupa Gabrijela Kapačića „u trenutku kada su ovoj dijecezi njegova prisutnost i djelo bili najpotrebniji.“ Posredno izražava stav da status quo nije od koristi za crnogorske katolike, već da je vraćanje nadbiskupske katedre u Bar neminovnost. Prema Dočićevom stanovištu crnogorska vlast hoće

svoju teritoriju da ujedini u crkvenom pogledu, s obzirom da je u Crnoj Gori de facto prestala crkvena administracija skadarskog i kotorskog ordinarijata.¹² Inače, dušebrižništvo o katolicima na Cetinju i Rijeci Crnojevića poslije Berlinskog kongresa preuzeli su sveštenici iz barske dijeceze od kotorskog ordinarijata.¹³

Važno je napomenuti da je, od samog početka, crnogorski suveren svog osvjedočenog prijatelja J. J. Štrosmajera ovlastio za vođenje pregovora sa Svetom stolicom, te je prijedlog đakovačkog biskupa u pogledu kadrovskog rješenja za upražnjenu stolicu barskog nadbiskupa knjaz Nikola prihvatio bez bilo kakvih rezervi. Svečani doček na Cetinju 25. januara 1887. godine nadbiskupa Šimuna Milinovića najbolja je potvrda navedenom stavu.¹⁴

Pontifikat nadbiskupa Milinovića u Baru su obilježili bitni događaji, koji su od posebnog značenja za crnogorsku političku i crkvenu povijest, o čemu je izvještavala domaća i strana štampa. Zajedničko djelovanje knjaza Nikole i nadbiskupa Milinovića na vraćaju staroslovenske liturgije i štampanje Misala na glagoljici imalo je širokog odjeka na južnoslovenskom prostoru, pa i šire. Uviđamo da je knjaz Nikola od Barske nadbiskupije u veoma kratkom periodu stvorio duhovnu instituciju podređenu crnogorskim državnim i nacionalnim interesima. Potvrdu navedenog pronalazimo u službenoj prepisci nadbiskupa Milinovića. U jednom od pisama upućenih knjazu Nikoli žali se na neviđavnost određenih krugova pri rimskoj kuriji, čijom opstrukcijom dolazi do odgađanja štampanja Misala. Na kraju spomenutog pisma, nadbiskup Milinović objašnjava knjazu postojeću

¹² Dochi P. *Propaganda di fide*, Sc. Alb., tom.42, pag. 991. -994.

¹³ Perkolić P., O našim župama, *Sveti Nikola*, br. 5, maj 1996, Bar, 1996., str. 7.

¹⁴ Vrčić V., *Plamen iz kamena* (Romansiran život fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa), Lovreč, 1985., str. 158.

situaciju oko štampanja Misala na sljedeći način: „Na sve ove moje prikore i razloge, odgovarajući mi Kardinal Rampola 7 Junia, nije se ni jednom riečju osvrnuo, nego mi samo javlja da Sveti Otac nije uvažio niti primio moju odreku. Meni je najbolje poznato da Sveti Otac gaji prema Vašem Visočanstvu izvanrednu čast i pouzdanje, i u najvećoj ocieni ima, te ako se još za čas susteže poslati Misal, valja reći da mu to za sada peiče neki veliki crkovni interesi. Stoga ja se usuđivam spomenuti Vašem Visočanstvu da bi bilo najbolje za sada puštati u miru Svetoga Ota, a on će stavan sam naknadno izpopraviti što je od okolnosti bio prisilovan da odgodi. Ovo me još više osvjedočiva jer je posljednih dana odlikovao vrlo laskavim pismom i medaljom kanonika Parčića „za rukovođenje tiskanja Misala staroslovenskoga za Crnogoru“, i naredio da se tiska također i „Obrednik“ ili Ritual, te će možda obadvoje skupa poslati Vašem Visočanstvu. Neučinili se sve to, onda treba da vaše Visočanstvo poprimi odlučne korake.“¹⁵

Iz drugih službenih akata doznajemo da je nadbiskup Milinović redovno izvještavao knjaza Nikolu o svojim aktivnostima u barskoj arhidijecezi. Na osnovu takvih pisama možemo pobliže sagledati unutrašnji život katoličke crkve u Knjaževini Crnoj Gori, kao i odnos svjetovne vlasti prema njoj. Tako, na primjer, u pismu naslovljenom 6/22 marta 1894. godine knjazu Nikoli, nadbiskup Milinović detaljno opisuje svečanost povodom osvještanja nove crkve Sv. Vida i utemeljenja novog groblja u starobarskom naselju Gretva. „Pred jučer u nedelju najskromnije i najpotihanije dovršio sam i osveštao u ime Božje novu Bogomoljicu S. Vida sa okolišnim grobljem. Bogomoljica je duga šest metara a široka četiri; u istoj napravio sam grobnicu za mene i moje nasljednike. U groblju učinjeno je četrdeset

¹⁵ *Ministarstvo inostranih djela 1879–1915*, (priredio Slavko Burzanović), Podgorica, 2007., str. 197. – 198.

groba, od kojih dva za svećenike, a ostali za sve jednako. Nakon osveštanja, ja sam prozborio okupljenomu puku, i iz sve duše zahvalio najprije Bogu pak onda premilostivomu Vašem Visočanstvu, koje je najmilostivije poklonilo ovo mjesto, pak pozvao narod da bude vjeran i zahvalan, i neka neprestano Boga moli za Vaše Visočanstvo i svu presjajnu Obitel koja se nami u svemu najblagonaklonitija pokaziva.“¹⁶

Posjeta crnogorskog prijestolonasljednika Svetom Ocu 1889. godine govori da su odnosi sa katoličkom crkvom bili zaista prijateljski. To saznajemo u jednom od brojnih pisama koje su razmijenili knjaz Nikola i biskup Štrosmajer. U tom pismu, knjaz Nikola, između ostalog, obavještava đakovačkog biskupa da je njegov sin prijestolonasljednik učestvovao na srebrnom piru koji je priredio italijanski dvor. „On je tom prigodom poklonio se također i Sv. ocu papi, koji ga je upravo očinskom ljubavlju susreo i štaviše podijelio njemu, svemu mojemu domu i svemu junučkom crnogorskom narodu svoj sveti blagoslov.“¹⁷ Ugledni francuski list „L exportateur“ od 20. oktobra 1896. godine navodi da je nadbiskup Milinović podučavao knjaginjicu Jelenu, buduću italijansku kraljicu, katoličkoj vjeri.¹⁸ Međutim, knjaz Nikola je morao biti obazriv u pogledu odnosa sa katoličkom crkvom, jer njegov pokrovitelj–Rusija nije u potpunosti bila zadovoljna njegovom orijentacijom. U političkim odlukama crnogorskog suverena i njegove vlade prema barskoj nadbiskupiji vidimo otklon od antikatoličkih nastrojenih ruskih zvaničnika koji su krajem XIX stoljeća posjetili Crnu Goru. Tako, na primjer, knez Golicev zamjera crnogorskim vlastima što su na Cetinju dozvolili gradnju katoličke bogomolje, jer on u tome vidi prozelitizam katoličke crkve. „Pruži im prst, zgrabiće ruku–iskusni

¹⁶ Ibid, str. 211.

¹⁷ Petrović N., op.cit, str. 952.

¹⁸ Vrčić V., op.cit., str. 170.

političari Vatikana shvataju da će, potpomognuti od Kalajevih agenata i simpatizera, daleko dogurati pruži li im se prilika da usred političkog centra Crne Gore povedu prikrivenu borbu sa pravoslavljem.¹⁹ Isključive stavove dijela ruske štampe i crkvenih krugova prepoznajemo prilikom vjenčanja knjaginjice Jelene Petrović sa nasljednikom italijanskog prijestola Viktorom Savojskim, odnosno čin prelaska crnogorske princeze na katoličku vjeru u bazilici Sv. Nikole u Bariju. Povodom ovog događaja zabilježeni su i takvi komentari, koji su u činu knjaginjice Jelene videli izdaju srpstva i pravoslavlja.²⁰ I prije spomenutih događaja, Rusija je po ovom pitanju izražavala svoje negodovanje. Zbog potpisivanja konkordata jedan od najuticajnih članova ruskog Sv. Sinoda je bio ogorčen na knjaza Nikolu, optužujući ga da je na taj način neprijatelju pravoslavlja otvorio širom vrata Crne Gore.²¹ Za razliku od navedenih autora, ruski naučnik Pavel Rovinski ima mnogo umjereniji stav spram barske nadbiskupije. On smatra da zaključeni konkordat nije izazvao bilo kakve negativne posljedice u životu Crne Gore. Ipak, on smatra da crnogorski dvor ne treba toliko da se brine za katolike, navodeći jedan konkretan primjer, u kojem se prepoznaju razlike u odnosima katolika i pravoslavnih na Cetinju, prije, odnosno poslije potpisivanja konkordata. „Ranije su se na Cetinju katolici skoro stapali sa Crnogorcima. Ako bi neko umro, opelo bi mu držao pravoslavni sveštenik, a Crnogorci su im rado ustupali svoja mjesta na groblju, što ne rade za Crnogorce iz drugih plemena. To dovoljno govori o njihovoj toleranciji. Katkad bi pravoslavni sveštenik krstio dijete katolika, premda su oni obično čekali svog sveštenika iz Skadra, Bara ili Kotora, koji je s vremena na

¹⁹ Knez Golicein D., *Kraj sinjeg mora*, Podgorica, 1999., str. 106. – 107.

²⁰ Aleksandrov A., *O Crnoj Gori*, (poglavlje IV – prelazak u katoličku vjeru knjaginje Jelene Petrović), Podgorica, 2006.

²¹ Popović S., *Memoari*, Cetinje, 1995., str. 604.

vrijeme dolazio, osobito za vrijeme većih praznika, da obavi božju službu, za šta postoji posebna kapelica u jednoj privatnoj kući. Ponekad su se sklapali i brakovi između pravoslavnih i katolika, sa određenim uslovima u tim slučajevima. Često bi jedni drugima kumovali, tj. jedan drugom krstili dijete. Ali ti odnosi su se poslije konkordata i određivanja za crnogorske katolike posebnog arhiepiskopa u Baru – izmijenili.

Nestale su ranija jednostavnost u ponašanju i uzajamna tolerancija, ali na osnovu nastojanja katoličkog sveštenstva, a ne po želji samih katolika. Na početku su se ovome katolici suprotstavljali. Tako je jedan pozvao jednog pravoslavca da mu krsti dijete, ali katolički sveštenik to nije dozvolio. Tada je taj pozvao pravoslavnog sveštenika i dijete je kršteno po pravoslavnom obredu. Teško je tu promjenu formulisati, ali ona se osjeća u samom životu.²²

Iz navedenog zaključujemo da je misija nadbiskupa Milinovića bila osjetljiva, ali njegova lojalnost crnogorskom knjazu je bila garant da će Barska nadbiskupija u potpunosti biti integrisana u crnogorsko društvo. Nije bez razloga Šimun Milinović u djelu (Dukljansko – barska metropolija) fra Ivana Markovića nazvan crnogorskim nadbiskupom.²³ Pozicija nadbiskupa Milinovića u crnogorskom društvu i njegova stajališta povodom bitnih pitanja od vitalnog interesa za Crnu Goru pripomogla su aktivnom uključenju barskih katolika u političke, ekonomske, kulturne i druge tokove ondašnje Crne Gore. Barski katolici su pod otomanskom upravom bili marginalizovani u svakom pogledu, pa su tek od oslobođenja, odnosno za biskupovanja Milinovića stasali, iz inače malobrojne zajednice, pojedinci, čiji je društveni angažman bio prepoznat u crnogorskim okvirima. Među Crnogorcima katoličke vjere iz Bara izdvaja se nekoliko

²² Rovinski A.P., *Studije o Crnoj Gori*, Podgorica, 2004., str. 227. - 252.

²³ Marković I, *Dukljansko – barska metropolija*, Zagreb, 1902., str. 156.

ličnosti: braća Nikola i Filip Dobrečić, Nikola (Niko) Debelja i Milo Jovović, mada bi se ovoj grupi mogli pridružiti i pojedini katolički sveštenici, kao i oficiri crnogorske vojske.²⁴ Zato se i

²⁴ **Nikola Dobrečić**, nadbiskup barski i primas srpski. Detaljno: Rastoder J. – Rastoder Š., *Dr Nikola Dobrečić nadbiskup barski i primas srpski*, Budva, 1990.

Filip Dobrečić, diplomata. Bio je pitomac italijanske kraljice Jelene Savojske. Za vrijeme studiranja objavljivao je propagandne tekstove u stranoj štampi, braneći crnogorske državne i nacionalne interese. Stekao je doktorat u Rimu iz oblasti političkih i diplomatskih nauka. Kao poliglota imenovan je za sekretara Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Crne Gore. Bio je poslanik Crnogorske Narodne Skupštine. Imenovan je 1917. godine za gen. konzula Crne Gore u Brindiziju. Do 1918. godine nalazio se u crnogorskoj diplomatskoj službi, kada prelazi u jugoslovensku, odnosno u Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine SHS. Imenovan je za konzula u Pečuju i Rijeci. Vidi: *Ministarstvo inostranih djela 1879 – 1915*, (zbornik dokumenata), op.cit., str. 423.; Radosavović I., *Međunarodni položaj Crne XIX vijeku*, Beograd, 1960., str. 177.; Rastoder J. – Rastoder Š., op.cit., str 141. – 142.

Nikola (Niko) Debelja, pomorski kapetan. Bio je član upravnih i nadzornih odbora u više preduzeća i banaka u Knjaževini, odnosno Kraljevini Crnoj Gori. Obavljao je funkciju predsjednika barske opštine. Odlikovan je sa više domaćih i inostranih medelja i priznanja, između kojih se izdvajaju Carski Orden sv. Aleksandra IV stepena i Orden gvozdena krune – viteški krst Austro – Ugarskog cara Franc Josipa. Protivnik je prisajedinjenja Crne Gore Srbiji. Sa crnogorskim ministrom u egzilu Milom Vujovićem organizuje otpor aneksiji u barskom kraju. Srpske civilne i vojne snage su ga držale pod policijskom prismotrom. U jednom aktu načelnika podgoričkog okruga od februara 1922. godine Nikola Debelja je okarakterisan kao „agent Jovana Plamenca i Milutina Vučinića koji radi po njihovim instrukcijama i sa kojima stoji stalno u vezi. „Politički je aktivan kao član federalista, odnosno Crnogorske stranke, i jedan je od najuglednih prvaka na barskom području. Od 1925. godine član je Glavnog odbora Crnogorske stranke. Početkom maja 1941. godine iza-

na primjeru barskih katolika može u cjelosti primijeniti u literaturi nazvana „dubrovačka iznimka“, s kraja XIX i početka XX stoljeća, o nepodudaranju vjerskog i nacionalnog identiteta, što je kuriozitet na južnoslovenskom prostoru,²⁵ s tom razlikom što su i danas unutar barske katoličke zajednice Crnogorci najzastupljenija nacionalna skupina.²⁶

Ono što se ondašnjim crnogorskim vlastima može zamjeriti spram katoličke crkve jeste njihovo nerazumijevanje za povračaj srednjovjekovnih katoličkih crkava unutar zidina Starog Bara, koje su za vrijeme turske uprave pretvorene u džamije,

bran je za sreskog načelnika, a nalazi se na spisku poslanika Petrovdanskog sabora održanog na Cetinju 12. jula 1941. godine. Rukopisna zaostavština čuva se kod njegovih potomaka. Vidi: *Glas Crnogorca*, god. XXXIX, 1910.; Rastoder Š., *Političke borbe u Crnoj Gori 1918. – 1929.*; Beograd, 1996., str. 54.; Adžić N., *Borci za nezavisnu Crnu Goru 1918 – 1941*, tom II, Cetinje, 2010., str. 133.; Izložba dokumenata u Zavičajnom muzeju Kralja Nikole u Baru povodom 100 godina od obnavljanja Kraljevine Crne Gore.

Milo Jovović, pjesnik. Jedan od utemeljivača Barske narodne čitaonice. Neko vrijeme se nalazio u pečalbi u Carigradu. Povratkom u domovinu bio je službenik u Barskoj nadbiskupiji i monopolu duvana. Pisao je dječje i rodoljubive pjesme. Objavljivao ih je u raznim listovima i časopisima sa jugoslovenskog prostora od 1892. do 1914. godine (*Golub*, *Bosanska vila*, *Naše doba*, *Gradanin*, *Luča*, *Srpski magazin*, *Književni list*, *Cetinjski vjesnik*, *Zeta* i dr.). Spremio je zbirku pjesama, koja nije objavljena zbog rata i njegove iznenadne smrti 1916. godine, a koja je nastupila kao posljedica ranjavanja prilikom bombardovanja Bara sa austrougarskih ratnih brodova. Vidi: *Barska narodna čitaonica*, op. cit., str. 109.

²⁵ Grijak Z., Barski nadbiskup Šimun Milinović (1886 – 1910.) i Svetojeronimska afera, Zbornik radova *Hrvatsko–crnogorski dodiri/Crnogorsko–hrvatski dodiri*, Zagreb, 2009., str. 497.

²⁶ Jovović I., „Što zaboravljate Crnogorce katolike (otvoreno pismo premijeru Igoru Lukšiću)“, *Vijesti*, subota, 18. jun 2011. godine, str. 2.

odnosno profane objekte. Poznato je da su katolici po oslobađanju Bara zatražili da im se vrati njihova najznačajnija bogomolja–katedrala Sv. Đorđa, ali toj molbi nije udovoljeno. Iстина, crnogorska vlast nije dozvolila ni muslimanima od 1878. godine da džamiju koriste za religiozne obrede, već je katedrala/džamija bila pretvorena u skladište oružja i municije, s obzirom da je to bila jedna od rijetkih građevina koja nije stradala tokom borbi za oslobođenje Bara. Međutim, udar groma u navedeni objekat 22. januara 1881. godine izazvao je eksploziju koja ga je u potpunosti uništila, ali i prouzrokovala pogibiju 47 žitelja Bara.²⁷ Ako se eksplozija katedrale/džamije može tretirati kao slučajnost koja nema neku pozadinu, eksplozija nekadašnjeg franjevačkog manastira Sv. Nikole, odnosno Orta džamije 2. novembra 1912. godine prouzrokovana je nehatnim odnosom crnogorskih vlasti. Kakav je bio odnos vlasti prema ovoj srednjevjekovnoj sakralnoj građevini doznajemo od jednog njemačkog putopisca koji je neposredno pred eksploziju ovog objekta obišao Bar. „Zaustavljamo se ispred trošnog portala nekadašnje hrišćanske crkve. Na mahovinastom tlu ispred nje nalazi se nekoliko stolara koji su zaokupljeni pravljenjem drvenih sanduka visine od jednog metra i širine od pola metra... Nekoliko magaradi stoji tu spremnih za transport ove municije. Pogled u široku praznu halu crkve, na čijim se okrečenim ispranim zidovima još vide ostaci šareno oslikanih svetaca, pokazuje mi da je ova crkva napunjena do vrha granatama i šrapnelima. Radnici koji su zaduženi za materijal koji je ovdje naslagan odnose se sa takvom nepažnjom prema njemu, da skoro zaslužuju kaznu za takvo postupanje sa municijom. Kada podignu šrapnele sa gomile, skotrljaju se odozgo čitavi redovi i udaraju u kamene ploče na podu. Kada se jedno zrno skotrljalo i udarilo u zemlju imao sam

²⁷ Marković I., op.cit., str. 186. Isto: Ratković M., *Tragovi prošlosti Bara*, Bar, 1989., str. 26.

osjećaj da ćemo već sljedeće sekunde odletjeti u vazduh zajedno sa svom municijom.“²⁸ Uzmemo li još primjer crkve Sv. Rozarije u Starom Baru, očigledno je da se crnogorska vlast odlučila za sekularizaciju srednjevjekovnih građevina katoličke crkve. Spomenuta crkva je bila u privatnom vlasništvu italijanskog građanina Stefana Jakoba Bjanke koju je koristio za privredne potrebe (skladištenje ulja), a koju je isti kupio od Osman–bega još za vrijeme turske uprave“.²⁹

Navedeni slučajevi potvrđuju da crnogorska vlast nije bila svjesna važnosti očuvanja kulturne baštine, zbog čega se u memoarima vojvode i guvernera Primorja Sima Popovića sa žaljenjem konstatuje greška, što poslije oslobođenja nije obnovljen Stari Bar.³⁰ Međutim, indikativno je da o navedenim događajima ne nailazimo na bilo kakav komentar nadbiskupa Milinovića, koji je gotovo četvrt vijeka proveo u Baru.

Radi objektivnog sagledavanja treba napomenuti da je bilo i određenih kriznih momenata u odnosima crnogorskog dvora i Nadbiskupije, a tu, prije svega, mislimo na izbijanje Svetojeronimske afere 1901. godine. Promjena imena zavodu Sv. Jeronima bila je problematična u pogledu crnogorskih državnih interesa, jer je papskom bulom Barska nadbiskupija svrstana u hrvatske biskupije. U svojoj osnovi afera je imala politički karakter, a tom prilikom je Knjaz posumnjao u lojalnost nadbiskupa Milinovića.

Nakon dužih diplomatskih pregovora u koje su se naknadno uključile i neke evropske države, papska kurija je odlučila da vrati raniji naziv Zavodu, na nezadovoljstvo hrvatskog episkopata. Neposredno po završetku spomenute afere, na insistiranje knjaza Nikole, crnogorska delegacija u Rimu je imala još jedan

²⁸ Grote H., *Kroz Crnu Goru i Albaniju*, Podgorica, 2006., str. 80. – 82.

²⁹ *Ministarstvo inostranih djela 1879 – 1915*, (zbornik dokumenata), op. cit, str. 68.

³⁰ Popović S., *Memoari*, Cetinje, 1995.

zadatak, trebalo je isposlovati od Vatikana dopuštenje barskom nadbiskupu da se služi starim istorijskim nazivom *Primas Srbije*. Knjaz je smatrao da Crna Gora ovom drevnom titulom dobija na ugledu i važnosti. Na molbu nadbiskupa Milinovića Sveta stolica je i na taj knjažev zahtjev pozitivno odgovorila.³¹

Jedan neobjavljen izvor Vatikanskog arhiva dokazuje da su nesuglasnice knjaza Nikole i nadbiskupa Milinovića bile privremenog karaktera. Milinović je u jednom pismu, početkom aprila 1902. godine, referisao državnom sekretaru Vatikana, kardinalu Rampoli o odjeku crnogorske štampe povodom dodjeljivanja naslova Primasa Srbije. Istovremeno obavještava kardinala Rampolu da ga je knjaz Nikola, iz dubokog poštovanja, odlikovao Danilovim ordenom I stepena. U istom pismu se navodi da je potvrda naslova Primasa Srbije izazvala veliko zadovoljstvo među ovdašnjim narodom. „Od svih strana Crne Gore dolaze katolici i pravoslavci da izraze svoje čestitke, i štaviše da vide i poljube veličanstveni krst poklonjen od Sv. Oca, kojeg ljube skoro nevjerovatnim poštovanjem.“

U ovom dokumentu nailazimo na podatak da je knjaz Nikola htio da pokaže iskreno poštovanje prema nadbiskupu Milinoviću, jer je sa namjerom došao u Bar na prvi dan katoličkog Uskrsa. Trećeg dana Uskrsa Nadbiskup je došao u Knjažev dvor, a čim su opazili nadbiskupa, u susret su mu pristigli prijestolonasljednik Danilo i princ Petar i srdačno ga dočekali. Tom prilikom je crnogorski Knjaz priredio svečani doček barskom Nadbiskupu. Nakon audijencije, Knjaz i Nadbiskup, praćeni počasnim odredom crnogorske vojske, otišli su do nadbiskupske palate u Starom Baru (Gretva).

U daljem tekstu ovog pisma stoji da je knjaz Nikola sa svojom pratnjom prvi put ušao u barsku katedralu i prisustvovao blagdanskoj misi. Ulazeći u crkvu, Knjaz je uzeo blagoslovenu

³¹ Perazić G. – Raspopović R., *Međunarodni ugovori Crne Gore 1878 – 1918*, Titograd, 1992., str. 100.

vodu, prekrstio se i počeo se moliti. Nedugo zatim, Nadbiskup je sa glavnog oltara pozdravio Knjaza lijepim riječima koje su duboko ganule okupljeni narod, ali i samog Knjaza.

U svoj propovijedi Nadbiskup barski dao je istorijski osvrt na odnose slovenskih vladara i rimskih papa, a naročito na ona vremena kada su barski nadbiskupi bili ovlašteni da krunišu kraljeve. Milinović je posebno istakao naklonost pape Lava XIII prema knjazu Nikoli i crnogorskom narodu. Na kraju, susret crnogorskog Knjaza i Barskog nadbiskupa okončan je dužim razgovorom u nadbiskupskoj rezidenciji.³²

Izuzimajući neuspjelu epizodu oko povraćaja srednjovjekovnih katoličkih crkava, Milinovićev doprinos duhovnoj i materijalnoj obnovi Barske nadbiskupije je značajan. Njegov autobiografski tekst, koji ujedno obuhvata i njegovo biskupovanje u Baru, nalazi se u knjizi *Ecclesiae Diocletanae et Antibarensis Historia*, kao dodatak istoj, a koju je priredio Milinovićev prethodnik Karlo Poten. Svoj životopis napisao je tri godine prije smrti (1907), jer je duže vrijeme bolovao, zbog čega je često išao na medicinske tretmane izvan Crne Gore. U kronotaksi, sebe je označio kao 55. barskog nadbiskupa. Koliko je cijenjeno djelo nadbiskupa Milinovića najbolje pokazuju novinski članci objavljeni u štampi sa južnoslovenskog prostora povodom njegove smrti 24. marta 1910. godine. Vijest o smrti Barskog nadbiskupa odjeknula je među slovenskim iseljeništvom u Argentini, što bilježi list „Materinska riječ“.³³ Sahrana nadbiskupa Milinovića je ujedno bila povod zvanične posete kotorskog biskupa Frana Učelinija Cetinju, đe je primljen na najvišem nivou. Susreo se sa knjazom Nikolom, predsjednikom Ministarskog savjeta dr Lukom

³² *Archivo del Consiglio per gli affari pubblici della Chiesa, già Congregazione per gli affari ecclesiastici straordinari, Stati ecclesiastici, Anno 1901 – 1902, Fasciolo 413.*

³³ *Glas Crnogorca*, god. XXXIX, 29. maj 1910., br. 24.

Tomanovićem, ministrom prosvjete i crkvenih poslova P. Vučkovićem, kao i mitropolitom Mitrofanom Banom. Tom prilikom je knjaz Nikola kotorski biskupa Učelinija odlikovao II stepenom Danilovog ordena.³⁴ Takođe, iz crnogorske štampe doznajemo da je posthumno realizovan jedan projekat barskog nadbiskupa. Naime, „Glas Crnogorca“ je zabilježio javnu blagodarnost koju je barska opština uputila upravi Barskog društva, s obzirom da je ovo preduzeće povodom smrti nadbiskupa Milinovića poklonilo novoustanovljenom Barskom sirotinjskom fondu 500 perpera.³⁵

Da bi, nakon nešto više od sto godina od smrti nadbiskupa Milinovića, prikupili što više podataka koji bi bili od značaja za buduću monografiju o ovom crkvenom velikodostojniku prenosimo u cjelosti njegovu autobiografiju. Istovremeno ovaj prilog sadrži i dostupne novinske članke koji ne govore samo o njegovoj smrti i činu sahrane, već prikazuju događaje i dešavanja u kojima je nadbiskup Milinović bio aktivni sudionik. Preko spomenutih članaka, naročito, onih u crnogorskoj štampi, dat je poseban osvrt na istorijski razvoj Barske nadbiskupije, baziran na dotadašnjim naučnim spoznajama o ovoj duhovnoj instituciji, naravno, ideološki prilagođen političkim aspiracijama crnogorskog dvora. Najbolja potvrda tome je opširan govor Baranina don Marka Aštića pred crkvom Sv. Vida, koji je u cjelosti prenio „Glas Crnogorca“. „Cetinjski vjesnik“ je, osim ceremonijala sahrane, prenio novinske članke iz listova sa hrvatskog prostora. Hrvatska štampa je uglavnom pisala o ličnosti nadbiskupa Milinovića, apostrofirajući njegov značaj u izučavanju najstarije hrvatske povijesti, nazivajući ga hrvatskih rodoljubom.³⁶

³⁴ *Glas Crnogorca*, god. XXXIX, 21. mart 1910., 14.

³⁵ *Glas Crnogorca*, god. XXXIX, 29. maj 1910., br. 24.

³⁶ „Dva pisma pok. nadbiskupa Milinovića“, *Narodni list*, br. 27, Zadar, subota 2. travnja 1910, god. XLIX, str. 1.

Iz dolje prezentiranih novinskih članaka možemo zaključiti da je ceremonijal sahrane barskog nadbiskupa obavljen u potpunom saglasju države i crkve.

Pater Simeon Milinović
Archiepiscopus Antibarensis seu Dioclenis,
et Primas Serviae LV

O. Šimun Milinović rodio se u utorak 24. februara 1835 u selu Lovreć – Opanci Splitske biskupije u Dalmaciji, od seljačkih pobožnih roditelja Ante Milinovića i Ane Katić, krstio ga ondašnji kreplosni parok O. fr. Ante Ravlić, davši mu ime Matij, a krizmao ga splitski biskup Godeaši. Početke čitanja naučio ga parok p. Angeo Udiljak, a od 9 godina pošao u manastir Omiški, odaklen je pohađao mjesne početne škole, u kojima se učilo talijanski, a on nije razumio niti jedne rieči. Zatim prešao u Makarsku gdje je svršio početne škole, pak u Zaostrogu četiri gimnazije, i jednu umanitarnu u Makarskoj. Dne 23 Oktobra 1853 ušao u novcijat u Križu, a bio mu meštar pobožni fr. Pasko Žderić. Sedmi i osmi razred Gimnazije je svršio u novootvorenom javnom prvom hrvatskom Gimnaziju u Sinju, zatim u Šibeniku jednu godinu bogoslovlja, gdje je 29 Svibnja 1857 položio redovničke zavjete, i bio redjen od biskupa Maupasa, Dne 7 Lipnja od nižih redova, 14 sudjakonata, a 21 djakonata. Sljedeće godine učio bogoslovlje u Makarskoj gdje bio redjen za Presbyterata od biskupa Cime dne 11 Aprila, a dne 18 držao najsvetčanije Primitia u manastirskoj crkvi, u prisustvu roditelja i strica vrloga fr. Jakova, koji ga je i odgojio. Iste godine bi poslan kao pomoćni učitelj u sinjsku Gimnaziju, a g. 1862 poslan na Bečko Sveučilište, gdje je nakon tri godine 23 Prosinca 1865 položio ispite sa najboljim uspjehom u filozofskom fakultetu od povijesti i svih ostalih predmeta toj struci pripadajućih a osposobljen za austrijske Gimnazije proglašen. Početkom svibnja

1886 počeo učiteljovati kao osposobljeni učitelj u hrvatsko – sinjskoj Gimnaziji. G. 1869 – 70 bio istodobno i parok Sinjski, i za više godina školski mjesni Nadzornik. G. 1870 bila je Gimnazija sekularizirana, kao i sve druge redovničke Gimnazije u Austriji, te je tim postao javni profesor, baveći se, osim svojih redovničkih i profesorskih dužnosti, još i književnostju, tiskajući u raznim domaćim književnim i političkim listovima mnogostručne povjestničke crtice, i razne političke članke. Za vrieme bosansko – hercegovačke okupacije mnogo je perom i novcem doprinio, i mnogim bjeguncima pomagao, osobito da uzmognu škole pohađjati. G. 1880 postao je Ravnatelj Gimnazije Sinjske, koja je bila pala samo na Donju. Već je bio sve uredio kako da opet postane Franjevačko Javna – Hrvatska Gimnazija, i tim obnovi ugled Redu i narodu, i kada protivu njegovoj volji bi imenovan Arcibiskupom Barskim u Crnoj Gori g. 1886. Te godine 8 Oktobra bi sklopljen Konkordat između S. Stolice i Crnogore, i pozvan u Rim, gdje ga je papa Lav XIII izvanrednom prijaznošću primio, i zadržao preko jedan sat u najjinitimnijem razgovoru, što je kašnje dok je živio isto činio, svaki put kada bi ga na slušanj primao.

Dne 7 Novembra bio je posvećen najsvečanije od Pref. Kardinala Simeona u Crkvi Propagande uz asistenciju Monsig. Anakleta Kikera misirskog biskupa i Monsig. Karla Kleina biskupa Limburskog. Kardinal Prefekt Propagande učinio je najsvečaniji objed, na koji mnogi odličnici bili su pozvani. Istu večer bio je primljen od Pape Lava XIII, za dugo ga zadržao, darovao mu Pontifikalne Libre i dragocjeni biskupski križ. Zadržao se u Rimu do 25 Novembra. Prvi svečani Pontifikal obavio u Crkvi Aracoeli, komu su prisustvovali Kardinali i mnoštvo Trciara, kojom prigodom držao je i govor. Zatim se zadržavo u Florenci i Milanu. U Zadru u Crkvi Franjevačkoj redio pet Franjevaca, i zaustavio se u Sinju do 20 Januara 1887.

Prispio na Cetinje 24. Januara, gdje je svečano pričekan, i na Rieci pred Knjazom položio zakletvu. Vratio se opet preko Cetinja u Kotor, gazeći veliki snijeg. Iz Kotora pošao u Budvu, a otolen Knjaževim parabrodicem u Bar, gdje je prispio dne 1. Februara sa najljepšim vremenom, i bio od vlasti, svećenstva i puka najsvječanije pričekan. Biskupiju našao je sasvim uništenu, bez svećenstva, bez Crkava, bez svećeničkih stanova, i bez ikakvih sredstava da bi mogao što započeti. Dok je biskupija bila pod protektoratom Austrije, ona se starala za uzdržavanje kultusa, te je sa Konkordatom prestalo, a Crnagora nije bila stanju da kakvu pripomoć pruži, koju zbilja nigda u ničemu nije ni pružila.

Ako Konkordat materijalno bio je štetan za biskupiju, moralno je istim neizmerno se postiglo, jer katolici, prije obšte potišteni i prezreni, podigli su se, i sada su sa njihovim svećenstvom svuda u Crnojgori čašćeni. Mržnje vjerske izčeznule su, što je sa međusobnom tolerancijom, neizmerno obštem napredku koristilo. Iste g. 1887. mjeseca Marta nadbiskup je u svoje ime, i u ime Knjaza Nikole tražio u S. Stolice da se Barskoj biskupiji povрати sloboda koju je prvih vjekova imala „Staroslavenština“, što je S. Otac pismom 5. Aprila 1887. najsvječanije dozvolio – Ova dozvola izazvala je veliku neugodnost Austriji, te ondašnji ambasador Paar došao S. Otcu sa prijetnjom: „neka opozove dozvolu Crnojgori podjeljenu, inače će on ostaviti Rim“. S. Otac odgovorio: „Što sam dao Crnojgori, učinio sam po momu sobstvenom osvjedočenju da koristujem Crkvi, stoga opozvat neću šta sam dao. Vami Gosp. Ambasadore stoji na volju ostat ili ostaviti Rim, a ja ni za vaše, niti ičije prijetnje neću se prepasti“. Zatim je traženo da bi se nadbiskup kako makao, i da bi mu se gdje u Austriji dala bolja biskupija. Na što biskup nigda nije htio pristati.

„Staroslavenština“ dozvoljena je bila: *con caratteri cirilliani, volgarmente chiatu civili*, što Milinović nije pitao. Ovo je pobudilo veliku uzbuđenost s jedne strane u Rimu, jer je ovdje stalo se to prikazivati kao da ovo na *schismu*, a sa druge strane u Rusiji,

misllilo se da je ovo rimska lukavština, kako današnje Crnogorce pokatoliči. Nadbiskup bi pozvan u Rim, gdje mu se sve spletke i protivštine izpričale, i sva nastojanja kako da S. Stolica opozove dozvolu. Ni S. Otac na to nije bio sklon, nego preko kardinala Rampolle, tražio da nadbiskup uznastoji prignuti Knjaza da bi se knjige liturgične tiskale „glagoljicom“ mjesto ćirilicom. Rampola reče nadbiskupu: „Ako to dobijete od Knjaza, veliku ćete uslugu učiniti Crkvi, i odmah će započet tiskanje „Misala“. Nadbiskup je upoznao da je „Staroslavenština“ u pogibelji. Pošto mu je za rukom Knjaza prignuti za „glagoljicu“, što je S. Otcu neizmjereno ugodno bilo, te je nadbiskup na toj usluzi zahvalio, i odmah naredio da se „Misal Glagoljski“ tiska. Kada je bio dotiskan, Rampolla poslao Barskoj nadbiskupiji 30 komada, ali intrige uspjele da niti jedan nije u Bar dostavljen. Rampolla morao je tražiti, i jedva prikupio 12 komada i poslao u Bar.

Dne 1 siečnja 1895, na mlado ljeto, nadbiskup je najsvetčanije prvi pontifikal „glagoljski“ držao. Knjaza Nikolu zastupao je g. Božo Petrović, sa odaslanicima iz Cetinja, Rieke, Nikšića, Podgorice, i ostalih mjesta, uz mnoštvo naroda, katolika i pravoslavnih, i svih vlasti. Nadbiskup je držao shodni govor, i svečani objed, Prispilo je čestitanje S. Ota i blagoslov, i čestitanje Knjaza Nikole. S. Otac poslao je Knjazu jedan Misal, kojega je nadbiskup svečano predao. Nadbiskup od svoje strane poslao je jedan Caru Aleksandru III, koji mu je zahvalio.

Dne 25 Junija g. 1887 biskup kotorski Kažimir Forlani, predao je svečano nadbiskupu Milinoviću *Pallium*.

Našao je nadbiskup kada je došao nadbiskupiju slijedeće Parokije: Bar, Zupci, Ulcinj, Salč, S. Georgje, S. Nikola, Šestani, Zatrebač i Koče. Na Cetinju okolo 300 katolika bez Crkve i svećenika, na Rieci 180 katolika, na Viru 60, na Danilovom gradu 36, u Nikšiću 40. Podgorica nije bila bila parokija, niti je imala Crkve, stao je svećenik, i govorio u jednu kuću. Nije dala vlada ni ovdje ni na Cetinju da se sagrađi Crkva, niti je dozvoljavala

da se sagradi Sjemenište za uzgoj svećenstva, za koga bi dao sredstva Lav XIII. Biskupija je imala Rimokatolika oko 5.700, što se je kasnije uzmnžalo.

Nakon velikih protivština 5 Travnja 1896 Knjaz je dopustio da se sagradi na Cetinju stan za svećenika i Crkva, koju je imala posvetiti na čast S. Ante od Padue. Za gradnju Crkve i stana darovao je S. Otac Lav XIII franaka 10.000, biskup Strossmajer flor. 5.000, a od drugih strana odveć malo. Bi kupljeno zemljište ta fl. 1.100, i od O. Metoda Radića svečano blagoslovljen temeljni kamen nove Crkve i Kuće, u prisustvu talijanskoga i francuskoga Ministra. Kuća je krasna i dovršena, i zidovi Crkve. Potrošeno je doklen oko Kruna 44.000. Još bi se htjelo barem Kr. 14.000 za dovršenje Crkve.

Na Viru, Rieci, Nikšiću, drži se što treba da se mogne reći Misa, koja mjesta pohađaju kadikad Misionari.

U Baru dobio je nadbiskup od Knjaza jednu glavicu zvanu „S. Vid“, tu je sagradio Crkvicu na svod i na čast S. Vida, i učinio grob za se. Ogradio je naokolo veliku ogradu, kod Crkve napravio grobnice, koje služe za svakoga. Potrošio za crkvu, Goroblje, ogradu i prezidi flor. 12.000. Htio je opraviti staru bogomolju u S. Lovrenca, ali mu nije bilo dozvoljeno.

Katedralu našao je dosta trošnu, te četiri puta popravljena, i krov izvana prominut, su u više navrata troškom oko 4.000 flor. Malo dana poslje nego je dovršeno popravljenje, dne 1 Junija g. 1905 na dan Uzašastja Gospodinova, velikim potresom, iz jutra u šest sati, Crkva je ostala razdrana, i prietila je da će past. Stoga je trebalo porušiti ju. Pripomoćju S. Otca Pia X. i drugih omanjih milodara bila je obnovljena, produžena u apsidi oko dva metra, navata srednja uzdignuta metar i po više, a dvi pobočne po 80 centimetara. Potrošeno je svega Kr. 50.000. Građa je dovršena g. 1906. Nego štukovi cementani na zidovima i nakiti, hrđavo su učinjeni, te je voda u Crkvu kroz zidove tekla. Stoga trebalo je opet porušiti svu građu štika cementanoga, za

koju građu bilo je potrošeno okolo Kr. 6.000, a sada povratak zapast će također okolo Kr. 10.000. Spomenuti potres razdrmao je biskupov stan, koji, ako se ne popravi, srušiti će se.

Uz kuću Parokiansku kupio je biskup u Obitelji Nika i Jaka Debelje kuću i bližnje masline, što je za popravljnjem kuće zapalo okolo 3.000 florinta.

U Zupcima dao je više puta kuću popravljati i preinačavati, te je potrošeno okolo 2.500 flor. U Dulcinju dao je kuću proširiti i preraditi, te je potrošeno okolo flor. 1.000. Sankola u više navrata popravljena kuća, i sagrađena jedna za potrebe Parokove okolo fl. 2.900. U S. Gjorgju dao sagrađiti novu kuću parokijalnu sa fl. 1.800, a u Rečim obnovio Crkvu sa fl. 1.600. U Salčim proširio Parokijalnu kuću, i nekoliko puta dao ju popraviti sa fl. 1.300. Livari u dva tri puta dao iznutra popraviti kuću sa fl. 300, i u Pinčima produljio i obnovio Crkvu S. Nikole sa okolo fl. 1.000. U Šestanima Gornjim sagrađio parokialnu kuću sa fl. 1.213. U Donjim Šestanima sagrađio novu liepu Crkvu, na čast S. Ante, su 3.600, popravio dva puta parokialnu kuću, i dao napraviti gustiernu su okolo fl. 1.000. U Podgorici načinio novu krasnu kuću parokialnu su fl. 4.500. U Kočam popravio stan paroka i Crkvu su fl. 1.600. U Zatrepču su fl. 1.200, produljio Crkvu, i poljepšao su flor. 2.800.

U obšte potrošeno za razne zgrade i potrebe u nadbiskupji do 21 Junija 1907, okolo 152.000 Kruna. To se je imalo od pruženih pripomoći S. Otca Lava XIII i Pia X, od Propagande Rimske i Lionske, i od Društva S. Leopolda u Monakovu Bavarskom.

U mjestu zvanu „Pod – Kurilo“ imada maslinada, koju je ostavio pokojni D. Vicenc Battucci Barski nadbiskup svojim nasljednicima, da bi izrekli Mise koliko im se bude vidilo. Pokoj. Karlo Poten govorio bi Misu kad bi rodile, od prilike za svaki žbanj ulja primljena jedna Misa. Tako je sliedio i nadbiskup Šimun Milinović. Tu je maslinadu nadbiskup Milinović dao očistiti i novim maslinama posaditi.

Sa istočne strane spomenute maslinade, kupio je nadbiskup maslinadu od sto korjena maslina za Nap. 30. Dao je tu o radu napraviti, oko sto drugim maslina nasaditi. Sa zapadno – sjeverne strane Battuccievih maslina, kupio je nadbiskup Milinović dvi maslinade od 141 korjen maslina za Nap. 55. Uz vrata župnikovog stana kupio je oko 20 korenja maslina. Na S. Vidu posadio je oko 40 maslina. Sve ove maslinade kupljene i posadjene od nadbiskupa Milinovića, ostaje, kako je naravno, svojim nasljednicima, kojim on ostavlja na volju, sa molbom kad rode, da bi za njegovu dušu činili izreći pet ili šest S. Misa.

Godine 1906 N. K. V. dozvolio je da se smjede u Podgorici sagraditi nova katolička Crkva, što je prije strogo zabranjivalo se. Kupljeno je za to uz staru kuću, što je služila za bogomolju, zemljište za Napoleona 40. Crkva je već pokrivena, još nije iznutra dovršena. Posvećena je Presv. Srcu Isusovu. Vrlo je liepa. Zapasti će preko 30.000 Kruna.

DOMAĆE VIJESTI

Bolijest Srpskog Primasa. Potonji izvještaji g. dr. Džamanje našem ministru – predsjedniku o sve težem stanju Presvijetlog bolesnika, glase :

Bar, 4. marta (u 5 sati po podne). Stanje Presvijetlog Arcibiskupa gore ne može biti. Snaga klonula, život se gasi, duh potamnjuje. Riječi rijetke i nerazumljive. Na 11 č. nastupio kolaps srca, puls za vrijeme od jednog sata iščeznuo, sada 132, veoma slab, intermitenca učestana. Bolesnik od podna ne uzimlje hranu. Katastrofa može da nastupi svakog časa.

Bar, 5. marta (u 10 čas. prije podne). Presvijetli pacijent proveo je noć mirno. Poslije osvježavajućeg sna opšte stanje relativno bolje i ako u najvećoj mjeri teško i očajno. Svijest jutro čista, temperatura 36/7, pulsacija 100, prilično jaka i sasvim pravilna.

Bolesnik se razgovarao i od sinoć dva puta uzimao hranu. Ovakve oscilacije u toku polaganog i postepenog umiranja jesu obična pojava. Svakako je fakt, da je otporna snaga teško oboljenog Primasa velika i ogromna. Isključivo njegovoj neizmjereno jakoj konstituciji i snažnom duhu ima se pripisati, ako se katastrofa produži i više dana. Jučerašnje naglo kalabiranje srca i veoma kritično stanje poslije mnogog napora, prošlo je i nije se ponovilo, a jedino u takvome leži momentalna opasnost katastrofe.

„Glas Crnogorca“, god. XXXIX, Cetinje,
u subotu 6. mart 1910., br. 12

BRZOJAVI I TELEFONI OBZOROVİ

Nadbiskup Milinović na umoru. Bar. (Brz. „Obz.“). Nadbiskup Milinović leži od jutros na umoru. Teško stanje, u kojem je siedi prelat bio ovo zadnjih dana pogoršalo se tako da bi katastrofa mogla svaki čas nastupiti.

Žalosna viest odjeknuti će u hrvatskim krajevima, a osobito u onom starijem našem pokoljenju, u kojem se je Milinović u svoje vrijeme izticao i kao književnik i kao narodni radnik. Rodom je iz Omiške krajine, i kao član dalmatinskog franjevačkog reda iztakao je za rana svoje vrline na prosvjetnom i književnom polju. Kad je knjuz Nikola htio popuniti stolicu crnogorskog katoličkog primasa u Baru poslao je pok. Jovana Sundečića u Đakovo biskupu Strossmayeru da mu za to predloži zgodna čovjeka. U Dalmaciji se je Sundečić sastao sa profesorom Perićem, današnjim narodnim zastupnikom na carevinskom vieću, koji mu je prvi tog skromnog, a učenog fratra preporučio. Strossmayer je sa oduševljenjem taj predlog prihvatio. I zbilja, dugotrajno biskupovanje Milinovića u Baru dokazalo je, da je izbor bio veoma

sretne ruke. Između nadbiskupa i crnogorskog vladara postojao je sklad i ljubav, koji su bili više nego prijateljski.

„Obzor“, Zagreb, 23. ožujka 1910.,
br. 81, str. 3.

Dvorske i diplomatske vijesti

Povodom smrti Arcibiskupa Milinovića izmijenjene su između Nj. Kr. V. Knjaza Gospodara i Njegove Svetosti Pape Pija X. ove depeše:

A Sa Saintete Pie X.

Rome.

J ai le profond regret d annoncer a Votre Saintete le deces de Son Eminence le tres digne et tres venere Arheveque d Antivari et Primat Serbe Monseigneur Milinovich.

Sa mort afflige profondement mes sujets catholiques et moi je deplore en sa persone un hunt et saint fonctionnaire, qui a rendu a mom pays des services marquants et qui a dignement represente son Eglise au Montenegro.

NICOLAS

Njegovoj Svetosti Piju X.

Rim

Dukoko ožalošćen javljam Vašoj Svetosti smrt Njegove preuzvišenosti mnogo dostojnog i mnogo poštovanog Barskog Arcibiskupa i Primasa Srpskog Presvijetlog Milinovića.

Njegova smrt duboko je ožalostila Moje katoličke podanike, a ja u njegovoj osobi žalim visokog svetog službenika, koji je Mojoj zemlji velike usluge učinio i koji je dostojno predstavljao Svoju Crkvu u Crnoj Gori.

NIKOLA

S. A. R. PRINCIPE **Nicola di Montenegro** Cettigne

Profondamente addolorato per infusta notizia morte Archivescovo Milinovich, al Quale Vostra Altezza Reale rende nobilissimo attestato di speciale considerazione e di stima, rinrgrazio della Sua cortese comunicazione e di cuore mi associo grave lutto attuale da tutti condiviso, e che specialmente affligge Suoi sudditi cattolici.

PIUS PAPA

Nj. KR .V. KNJAZU **Nikoli od Crne Gore** Cetinje

Duboko ožalošćen tužnom viješću o smrti neprežaljenog Arcibiskupa Milinovića, kojem Vaše Kralj. Visočanstvo plemenito daje svjedočanstvo osobitog uvažavanja i poštovanja, zahvaljujem na ljubaznom saopštenju i od srca učestvujem u zajednički podijeljenoj velikoj žalosti, a koja naročito potresa vaše katoličke podanike.

PAPA PIJE

ARCIBISKUP ŠIMUN MILINOVIĆ Primas Srpski

Staroslavna Barska Arcibiskupska Stolica osiroćena je: Arcibiskup Milinović, u dubokoj starosti, poslije poduže tihe bolijesti, koju smo pratili naizmjenice strepnjom i nadom, poslije ponoći između srijede i četvrtka, predao je Bogu svoju plemenitu dušu.

Sin srodne nam Dalmacije, Arcibiskup Milinović nalazio se u Crnoj Gori kao da je u njoj rođen bio. Njegova odanost Gospodaru i svemu našem Vladalačkom Domu, i njegova ljubav prema Crnoj Gori nijesu ničijoj ustupale. Vrline njegova uma i srca ulijevale su duboko poštovanje svakome bez razlike vjere.

Tako se u punoj mjeri obistinio dobar glas, koji je otvorio put preko Cetinja na Arcibiskupsku stolicu jednom skromnom fratra Franjevačkog Manastira u Sinju, koji je glas bio stekao isključivo kao dobar profesor slavistike u gimnaziji istog manastira. To je bio srećan izbor Njegovog Kraljevskog Visočanstva Gospodara, jer je Arcibiskup Milinović svojim nasljednicima ostavio dobar primjer, kako može jedan katolički Prvosveštenik u jednoj po prevashodstvu pravoslavnoj državi vršiti svoj sveti poziv na zadovoljstvo i rimske Svete Stolice i zemaljskog Prestola. A ostavio je i jedan blagotvorni dokaz, kako iščezava i ona neshvatljiva razlika između Srba i Hrvata, kada se oni uzajamno poštuju i potpomažu.

U Barskoj Arcibiskupiji nije našao zemaljskoga blaga, ali je našao dostojanstvo, najviše u katoličkoj crkvenoj jerarhiji, ustanovljeno pri koncu IX vijeka, a to je dostojanstvo Dukljanske Arcibiskupije nad dvanaest biskupija, koje dostojanstvo Farlati po popu Dukljaninu nazivlje „*Prvenstvena Stolica i vrhunac najviše (fastigium) Kraljevine Srbije kao i srpske Crkve.*“

Kada se podigla *prva srpska nezavisna država* u Zeti, baš u doba prvog plamena crkvenog razdora Rima i Carigrada, u

prostranom Hristijanstvu nijesu se mogle još osjetiti posljedice toga razdora, te za vrijeme zetskog Gospodara Mihaila Vojislavljevića, Barska biskupija podiže se na Arcibiskupiju sa mitropolitomskom vlašću Dukljanske stolice nad biskupija po svim srpskim zemljama.

I za vrijeme zetskoga župana Vukana, drugog sina Nemanjina, toliko se bio podigao ugled Barske Arcibiskupije, da se tada u Baru držao i jedan crkveni sabor; ali osnivanjem svetosavskih episkopija Nemanjići sa svojom državom ostadoše pri Carigradskoj Patrijaršiji, a pod Barskom Arcibiskupijom ostadoše samo arbanaške biskupije.

Od kad Mletačka republika zavlada Barom, Rim stalno naziva Barskog Arcibiskupa i Primasom katoličke srpske crkve, i oni su se tako vazda potpisivali.

U najnovije doba, g. 1870. na Vatikanskom saboru, ovo dostojanstvo Barske Arcibiskupije, koje je po prestanku mletačke vlasti nosio Skadarski Arcibiskup, baš njegovom inicijativom bilo je najsvečanije priznato i potvrđeno.

Malo iza toga, kad je crnogorsko oružje pod ličnom zapovjedi Nj. Kralj. V. Gospodara, oslobodilo srpsko primorje, poslije toliko vjekova, opet se u srpskoj državi, i Arcibiskup Milinović pojavio se u njoj kao Srpski Primas, čija više izložena prava dopriniješe u ovo doba nacionalnih težnja, da je ta njegova pojava u raskomadnome srpskom narodu bila najsimpatičnije dočekana.

I tako u Crnoj Gori, čiji je mitronosni Gospodar davno proglasio: „Brat je mio koje vjere bio“, koju je spasonosnu misao naš Uzvišeni Gospodar i slovom i djelom širio, Arcibiskup Milinović ostavlja najljepšu trajnu uspomenu Primasa totius regni Serbliae.

Sahrana smrtnih ostataka Primasa Srpskog izvršit će se u utor-

nik u Baru na svečan način. Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Knjaza Gospodara zastupaće na sprovodu Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Knjaz Našljednik, Knjaževsku Vladu predsjednik Ministarskog Savjeta g. Dr. L. Tomanović i ministar prosvjete i crkv. poslova g. P. Vučković, a Crnogorsku Mitropoliju Episkop Raško Zahumski Gospodin Kiril.

„Glas Crnogorca“, god. XXXIX, Cetinje,
u subotu 13. marta 1910., br. 13

Sahrana Arcibiskupa Milinovića

Bar, 16. Marta.

Osvanuo je dan prelijep. Izjutra rano već se narod u svečanom ruhu sa svih strana prikupljao oko tužne Arcibiskupije. Tu iz deputacije prekogranične iz bliskog Spiča i Šušanja. Mnoštvo naroda stoji nijemo nepomično, a samo se čuje glas zvona najzmljenice, gdje kucne u jednakim razmacima. Od vrata crkvene avlije do crkvenih vrata pitomci podoficirske škole uparadeni čine špalir, da je slobodan ulazak u Crkvu. U osam sati sveštenstvo je sa Biskupom g. Ućelinijem, uz pjevanje kora prenijelo iz kuće mrtvatčku skrinju, za kojom je odnio sekretar i privremeni upravitelj arcibiskupije Fra Metod Radić, pa Ministar predsjednik g. Tomanović sa Episkopom Kirilom, predsjednikom Narodne Skupštine g. Đukanovićem i oblasnim upraviteljem g. Tatarom.

Dok se skrinja namjestila, u crkvi je svak zauzeo svoje mjesto, i odmah je otpočela misa biskupska. Po završetku mise izašao je fratar iz Sinja, koji je u ime dalmatinske franjevačke redov. države, kojoj je pripadao pok. Arcibiskup, čistim srpskim jezikom, držao panegirik velikom Pokojniku.

Za to vrijeme došao je u crkvu Nj. Kralj. V. Knjaz Prestolonašljednik Danilo u pratnji ministra prosvjete i crkvenih djela g. Vučkovića, pa pošto je govornik dovršio odmah je otpočelo opijelo, koje su izvršili starješina skadarskog franjevačkog manastira, jedan Bosanac, pravi srpski tip, skadarski paroh, koji je zastupao skadarskog arcibiskupa, i starac o. Bonaventura, kao najstariji domaćeg sveštenstva, a posljednji blagoslov je dao Kotorski Biskup.

Za tim je krenuo sprovod. Najprije su odila za krstom školska deca, pa deputacije, počasna četa podoficirskih pitomaca, pjevačko društvo „Pobratimstvo“, pa vijenci, među kojima su bila dva divna od svežeg cvijeća što je Nj. Kr. V. Prestolonašljednik poslao, ordeni Pokojnikovi i Arcibiskupski Klobuk, mnogobrojno sveštenstvo sa Biskupom, a za mrtvačkom skrinjom, koju su nosili sveštenici, odio je o. Metod, malo za njim Nj. Kralj. Knjaz Prestolonašljednik, pa Ministar – predsjednik i Episkop Kiril, ministar Vučković, predsjednik Nar. Skupštine, oblasni Upravitelj, brigadir Đurović i sve mjesne vlasti, kao i predstavnici sveštenstva pravoslavnog i muhamedanskog i ostali narod.

Put od Arcibiskupije do groblja proteže do trista metara kroz maslinovu goru, a na groblju je crkvice, koju je pok. Arcibiskup obnovio i u njoj sebi vjenčni pokoj pripremio, na jednom od najdivnijih mjesta u divnom barskom amfiteatru.

Kada je mrtvačka skrinja spuštena bila pred ovom crkvicom, Nj. Kralj. V. Prestolonašljednik oprostio se sa Biskupom Kotorskim i udaljio se sa svojom pratnjom; a Don Marko Aštić, paroh Salčki, dok je ostalo sveštenstvo okružavalo skrinju, pristupio joj je i držao ovaj govor:

Tužni zbore!

Providnost htjede Božja, da nam trgne uzoritog nadpastira, a smrću njegovom da nam isprazni svalni tron i Primastva i Episkopatstva, a crkvu ovu da obudovi i u crno ruho zavije!

Nedokučivoj volji Božjoj priklonimo glavu, a u njegovu neizmjernu dobrotu pouzdajmo se!

Mi svi Crnogorci, bez razlike vjere i staleža, preneraženi do dna duše, eto stojimo pred slavnim smrtnim ostacima velikog Barskog Arcibiskupa i Srpskog Primasa, ne da ovdje iznosimo njegova velika djela, o kojima će istorija na dugo govoriti, već da se samo od njega, suznim očima, za vazda rastavimo.

A ako, o visoki pokojniče, u ovom tužnom času, napomenemo štokod o tvom uzvišenom životu, to činimo jedino, da što većeg oduška damo našim ucviljenim srcima i teškim bolovima za nenaknadivi gubitak tvoga sva nama dragocjenog života.

Iza 28 godina javnog sveštenečkog rodoljubivog rada, toliko korisnog za crkvu i tako ponosnog za narod svoj, bi suđeno od Boga našem velikanu, da doleti iz svoje domovine, Dalmatinske slavne zemlje, u bratsku mu Crnu Goru, da utroši ostatak dragocjenog svog života kao vrhovni pastir i crkovna glava ove starodrevne Barske stolice, pune časti i veličine, već od prošloih davnih vremena slavnih Nemanjića, Balšića i Crnojevića!

Čim je naš Uzvišeni Gospodar oslobodio Bar i ostalo Primorje, zanese se mišlju uzvišenog uma svoga, kako bi staroslavnu Barsku stolicu podigao na stepen stare veličine i starog sjaja, svojim milim podanicima katoličke vjeroispovjesti održao od svete Rimske stolice, muža takvog, svoje krvi i svog jezika, koji bi ne samo usrećio pastvu svoju, već i bio od ponosa i dike velje za svu Crnu Goru i za sve Srpske zemlje i pokrajine, kojih slavni naslov Primastva nosit je imao.

Naići na takvog čovjeka, ko ne vidi, da je bilo trudno i pretrudno i gotovo nemoguće?!

Ali Njegovo Kraljevsko Visočanstvo, Našeg Premilostivog Gospodara, kao što je svugdje i vazda sreća pratila i prati, tako i u ovom izboru, poslužiti Ga htjede.

Znajući On po svjetskom glasu, kakav je naš velikan, odmah

u njega upravlja Svoje poglede i obraća se neumrlome Lavu XIII i od njega moli, da mu da za arhijereja svojih katoličkih podajnika o. Šimuna Milinovića, čovjeka ukrašenog svima duševnim i umnim vrlinama.

Papa Lav XIII sa najvećim zadovoljstvom blagosilja ovaj izbor, i našega velikana neodložno u Rim poziva.

Otac Šimun, kao uzor poniznosti, sve svoje sile uloži, da izbjegne ovo visoko zvanje crkvenog poglavarstva, pa moli smjerno i preklinje Svetog Oca, da ga od istog oslobodi, istina sjaja punog, ali teškog i preteškog radi velike odgovornosti i pred Bogom i pred ljudima. Ali Papa, ne pristaje da mu molbu uvaži, već mu nalaže, da se u ime poslušnosti primi ovog dostojanstva – i tad o. Šimun prikloni glavu svoju i Svevišnjeg se volji oda, a Bar slavni zadobi pastira takvog, kakvog rijetko koja crkva imati može.

Na 7. novembra 1886. godine bi posvećen u Rimu, a u početku februara sljedeće godine ulježe u svoju katedralnu crkvu, dočekan s najvećim počastima, i s najtoplijim oduševljenjem od strane Našeg Premilostivog Gospodara, njegovog sveštenstva, pastve i cijelog Crnogorskog naroda.

Tužni zборе! I ako bi se se htjelo mogo vremena i jake sposobnosti, da se izbroje sva sveta djela i uspješna preduzeća ovog našeg visokog pokojnika, učinjena kroz ove 24 godine njegovog crkvenog poglavarstva, koliko u pogledu naše domovine, toliko na sjaj ove barske stolice i na korist njegove pastve, ipak ćemo ukratko napomenuti, da se je naš velikan od onoga dana kad stiže u Bar, a i mnogo prije, pa sve do časa kada zaklopi oči, neprestano trudio i staro, da Crnoj Gori proširi u svim visokim krugovima, uzvišeni ugled i junački glas, što s pravom u svijetu uživa. Dosta nam je da se samo sjetimo Sveto – Jeronimskog pitanja.

On je sa svojom umješnošću i takvom toliko postigao kod neumrlog Lava, velikog rimskog Pape, da je ovaj, što se rijetko u istoriji pamti, svoje visoko riješenje, doneseno iz netačnih

izvještaja, uništio, a Srbima katolicima povratno nepravedno oduzeto im pravo.

Ovaj diplomatski uspjeh, najvećeg divljenja dostojan, ko ne vidi, da bi slavan, ne samo za Crnu Goru, već i za sve Srpstvo u opšte?! Što se pak tiče ove staroslavne barske stolice, dobro nam poznato, na kakav je stepen on podiže, i kakvo joj dično mjesto steče među ostalim katoličkim crkvama.

Barski mitropolit, već od slavnog doba Nemanjića, bili su zadovoljili i veličanstveni naslov Primasa Srbije; ali u toku vremena, ušljed političkih prilika, prethodnici našega velikana ovo sjajno ime zanemariše i gotovo izgubiše. Međutim naš nadpastir toliko uradi i tako krasno uspije kod Svete Stolice, da mu Papa Lav, svojom konsistorijalnom odlukom od 7. marta 1901. godine, ovaj dični naslov najsvečanije prizna, kao i svima njegovim zakonitim našljednicima na stolici barskih arcibiskupa.

A koliko je materijalno i moralno unapredio svoju pastvu područne mu arcibiskupije, lako bismo prosuditi mogli, kad bi stali posmatrati, kakvu je našao, a kako je danas ostavlja. U ovome pogledu, on je bio među svojom milom pastvom onakav, o kome Sveto Pismo kaže: „*Blagosloven onaj koji dolazi u ime Gospodnje*“.

I doista, presretni biše katolici barske Mitropolije, dok na čelu imadoše takvog duhovnog oca, koji im u toku ove 24 godine veća dobra doprinose, nego toliki i toliki pastiri, ujedno sakupljeni, od prošlih vremena.

I ako ne imadaše nikakvih stalnih materijalnih sredstava, ipak, uzdajući se samo u Providnost, koja mu toliko naklonjena bi, podiže i popravi razne nove crkve i sveštenečke stanove no svojoj miloj Eparhiji.

Njegova je pak moralna zasluga, da je danas u svim parohijama Arcibiskupije, razvijen hristijanski duh i osjećaji čistog religioznog vjerovanja, bez mješovitih starih predrasuda i poroka! Njegov je veliki uspjeh, da su se katolici tako divno zbratili u

međusobnoj vezi iskrene ljubavi i povjerljivosti, bilo sa braćom pravoslavnom, bilo muhamedanskom!

On pouči i zborom i tvorom svoje pravovjerne sinove, da budu odani i vjerni svome Uzvišenome Vladaru, koji mjesto Boga na zemlji vlast u rukama drži, a tačni i savjesni u svojim građanskim i vojničkim dužnostima, te što poželi i za čem se toliko postara, to i održa od svega stada, i ovu im preporuku danas u amanet ostavlja, sa blagoslovom nad onima, koji je budu tačno izvršivali, a sa proklaštvom nad onima koji je budu pogazili.

Tužni zbore! Između mnogobrojnih vrlina našega velikana, jedina se nad svima sjaje, kao što alem kamen među biserima, a ta je: *njegova iskrena posveta očinska ljubav prema svima i svakome.*

Kaže Isus: „Ljubi Boga nad svima stvarima, a iskrenoga tvoga kao samog sebe, pa čak i one, koji te varaju i zlo ti čine“.

Naš visoki pokojnik, kao vjerni izvršitelj Isusove nauke, ovu božanstvenu izreku najtačnije je sljedovao.

Njegovo srce nevino svakoga je bez razlike voljelo, a o pakosti i mržnji, nit je znalo osjećati, a kamo li zamisliti; nad srećom i zadovoljstvom drugoga bi se radovalo, a nad nedaćom tužno vapilo! Njegova je deviza bila, svakoga jednako očinski ljubiti, iskreno poučiti i prijateljski savjetovati i utješiti.

A što se tiče izdašnosti i materijalne pomoći, u ovome pogledu s pravom se može o njemu reći: *da je bio od Boga poslat, da dobra čini narodu svome!*

Ni paru jednu svojom nije smatrao, već bi i nju s nevoljnicima podijelio.

Znadu najbolje njegovi mili Barani, bez razlike vjere i staleža, kolike je od njih utješio, kolike je od propasti materijalne očuvao, kolicini je čak i trajnu pomoć davao, da niko ne zna. Znadu dobro, kako bi on uoči kućnih slava i drugih godišnjih svetkovi-
na veselio one, koji ne bi imali čim da ove blage dane proslave.

„Žao mi je“, često govoraše, „da ne mogu pomoći kako i koliko bi sam htio i želio“!

On bi pomoć moralnu i materijalnu pružavao čak i onima, o kojima bi stalan bio, da je ne zaslužuju, i da će njegovu dobrotu zloupotrijebiti. Oh hristjanske, doista, herojske vrline!

Ko od nas ne vidi dakle, o tužni zbore, da je naš uzvišeni nadpastir ukrašen bio najizabranijim vrlinama i pravednosti i pobožnosti i milosti i dobrote! A naše potomstvo znaće pravedno ocijeniti sveta i mnogobrojna djela našeg velikana, te kad bude prelistavalo istoriju Barske stolice, između tolikih njenih mitropolita i Srpskih Primasa, naići će i na slavno ime Šimuna Milinovića, i odmah će se sa divljenjem zaustaviti i otkriti, da je tu zlatnim slovima zabilježeno: da on bi marljiv pastir Hristova stada, glava izbrana najsjajnijeg znanja, otac blagi sveštenstva svoga, a dobrotvor i utješitelj sviju onijeg koji, k njemu u nevoljama svojim pohitaše.

O visoki pokojniče, u tebi bi sve plemenito i uzorito, s toga je i smrt tvoja sve nas bez razlike, do dna duše pokosila.

Danas plače za tobom Jerarhija Katoličke Crkve, jer u tebi izgubi jednog člana takvog ugleda i takvog glasa, kojoj je teško moguće naknaditi ga kojim drugim. Za gubitkom tvojim, dirnuta i duboko potresena je plemenita očinska duša našeg premilostivog Gospodara, jer mu nesta najodanijeg svojih katolika poglavara, jer mu nesta najvjernijeg prijatelja i savjetnika, jer mu iščeznu dika i ponos države svoje i sviju Srba i braće Hrvata, po širokom Jugoslovenstvu raštrkanih. Smrću tvojom, o visoki pokojniče, tronuta je i nježna duša našeg uzoritog Prestolonasljednika Nj. Kr. V. Knjaza Danila, a uz Njegovu uciviljena su i plemenita srca sviju visokih članova našeg slavnog Vladajućeg Doma, jer oni su te častili i ljubili sa dubokim poštovanjem i vazda se radovali, kada si im u sjajan Dvor ulazio, pa bi tebe sa nježnošću opkoljivali i s tobom duge čase prolazili u prijatnom razgovoru, punom pouke i miline.

O visoki pokojniče, pastva tvoja, blago tvoje, bez pastira ostade ti, a za tobom siročje jadno, eto gorke suze roni. A Barani tvoji

mili, još za dugo i predugo oplakivaće te, jer u tebi izgubiše oca dragog svačijega, pomoćnika siromaha, hranitelja siročadi, uzdanicu svojih jada, i suviše krasni ukras mjesta svoga.

Za ovakva djela velja, nek je tebi slava vječna, a blagoslovena po sto puta uspomena omiljene majke tvoje, koja te rodi i podnjivi da ukrašiš Crkvu Božju, i sveštenstvo i episkopatstvo, uz vrline odabrane!

A ti Bože Svemogućí, pravедnosti vječni sudíjo, udostojí se nagraditi obílato smjerna djela i apostolske trude velje služítelja tvoga vjernog, namjesnika tvoje crkve, i nadpastira našeg díčnog.

Vječni pokoj daruj njemu i blaženstva u uživanja, u nebeskoj slavi Tvojoj!

Slobodnim i oduševljenim načinom, kojim je Don Marko Aštić izrekao svoj govor, bio je zanio sve ono mnoštvo slušalaca, što je bilo prekrílilo sav prostor unaokolo.

Poslije njega je govorio predsjednik opštine barske N. Debelja i oprostio se s pokojnikom toplim riječima u ime barskog građanstva.

Pri svršetku je govorio Biskup Kotorski, číji je govor učinio takav utisak, da nije mogao bolje završiti ovu tužnu svečanost.

Pošto je mrtvačka skrinja bila u grob spuštена, što su zemni ostatci neprežaljenog Arcibiskupa Milinovića sa najvišim počastima tako svečano sahranjeni, a njegovo ime ostalo u tako sjajnoj uspomeni na diku Dalmacije, koja ga je odnjíhala, i Crne Gore, koja ga je na najviše dostojanstvo u katoličkoj jerarhíji uzdigla.

„Glas Crnogorca“, god. XXXIX, Cetinje,
u subotu 21. marta 1910, br. 14

JAVNA BLAGODARNOST
Prilikom smrti Njegove Presvjetlosti
O. ŠIMUNA MILINOVIĆA
Arcibiskupa Barskog i Primasa Srpskog

Koji je poslije podužeg bolovanja preseli u vječno blaženstvo 11. ov. mj. 1910. god. u 76 godini svoga života – ne mogu, a da ovim putem ne izjavim osobitu i poniznu blagodarnost Nj. Kr. Visočanstvu Knjazu Gospodaru, Nj. Kr. Visočanstvu Knjazu Prestolonašljedniku, Nj. Visočanstvu Knjazu Mirku i Nj. Visokopreosveštenstvu Gospodinu Mitropolitu Mitrofanu; koji se često raspitivahu o stanju zdravlja i toku bolijesti Presvijetloga pokojnika.

Nj. Kr. V. Knjazu Mirku, Nj. Kr. V. Knjazu Prestolonašljedniku, Nj. V. Knjazu Mirku, Nj. Visokopreosveštenstvu Gospodinu Mitropolitu Mitrofanu, poštovateljima, prijateljima i raznim korporacijama iz Crne Gore i sa strane, koji mi izjaviše bilo telegrafski, bilo pismeno ili lično svoje saučešće u žalosti za gubitkom Vrlog pokojnika.

A osobita blagodarnost i doživotna hvala Nj. Kr. V. Knjazu Prestolonašljedniku, gospodi: Ministru Predsjedniku, Ministru Prosvjete i Crkvenih Poslova, Preosveštenomu Episkopu Zahumsko-Raškom G. Kirilu, Predsjedniku Državnog Savjeta, Ministru Austro-Ungarskom Baronu Gizelu, Upravitelju Primorsko-Crmničke Oblasti, Komandatu Primorsko-Crmničke brigade, Predsjedniku Oblasnog Suda, vicekonsulima: Austro-Ungarskom i Italijanskom, sveštenstvu sviju vjeroispovijesti, ljekarima, svemu mjesnom činovništvu i mnogobrojnom narodu, koji Visokog pokojnika do vječne kuće ispratiše.

Njegovoj Presvijetlosti Biskupu Boko-Kotorskom sa sveštenstvom iz unutrašnjosti i sa strane, koji činodjelstvovaše pri pogrebu Visokog pokojnika.

Njegovom Visokom Preosveštenstvu Mitropolitu Mitrofanu, zastupanom pri sprovodu Preosveštenim Episkopom Kirilom i svojim đakonom, gospodinu Ministru Italijanskom, zastupanom gosp. Marijo Pjastra; Vrhovnom starješini Franjevacu iz Rima; zastupanom O. Pauluci-om; Presvijetlom Arcibiskupu Skadarskom, zastupanom Don Đovanom Bušati Redo – Državi

Presvetog Okupitelja, iz Dalmacije, zastupanom O. Bilušićem; franjevačkom manastiru u Kotoru, zastupanom njegovim sindakom g. Markom Karamanom; Učiteljskom zboru u Sinju, zastupanom O. Mišušom; Načelniku Opštine Spičanske sa izaslanstvom; Opštini Sinjskoj, zastupanoj D-r Perom; Opštini Omiškoj, zastupanoj O. Belamarićem, Opština Makarskoj, zastupanoj O. Mišušom Opštini Imoskoj, zastupanoj O. Milinovićem.

Gospodi doktorima: Peraziću, Džamanji, De Benedeti i Peri, koji Visokog pokojnika liječiše i njegovaše, ne žaleći truda ni požrtvovanja da ga od neminovne smrti otrgnu.

Ovdašnjoj osnovnoj muškoj i ženskoj školi sa nastavnicima, Pjevačkom Društvu „Bratimstvo“, Društvu „Sv. Tijela“ i „Sv. Đorđija“, deputacijama Spičana i Šušanja, kao i počasnoj četi, koji svojim prisustvom pri sprovodu istog uveličaše.

Nj. Kr. Visočanstvu Knjazu Prestolonašljedniku, opštini Barskoj, Spičanskoj i Sinjskoj, katoličkoj crkvi, osnovnoj školi Barskoj, Upravi Društva Barskog, Upravi Monopola Duhana, Bratstvu „Sv. Tijela“ i „Sv. Đorđija“, Uredništvu Našega Jedinstva iz Spljeta, parohiji zubačkoj, katolicima podgoričkim, Komend. Đuzepinu Volpi-u, zastupniku Virigilu Periću i Niku Debelji, koji položiše vjenčeve na mrtvački odar Visokog pokojnika.

Njegovoj Prasvjetlosti Biskupu Kotorskom Frani Ućelinu, Fra Krstu Belamariću, Don Marku Aštiću i g. Niku Debelji predsjedniku Barske opštine, koji se oproštajnim govorima sa Visokim pokojnikom na vijek oprostiše.

St. Bar, 20. marta 1910. g.

O. METOD RADIĆ
Priv. Uprav. Arcibiskupije Barske

„Glas Crnogorca“, god. XXXIX, Cetinje,
u subotu 27. marta 1910, br. 15

Srpski Primas ARCIBISKUP MILINOVIĆ

Poslije dugog i teškog bolovanja u četvrtak izjutra u Baru je ispustio svoju plemenitu dušu Srpski Primas i arcibiskup barski presvijetli gospodin Šime Milinović. Tužna vijest o smrti Srpskog Primasa duboko je ganula sve one kojima su poznate njegove vrline i njegov rad. U presvijetlom arcibiskupu Milinoviću Crna Gora je izgubila jednog svoga velikodostojnika, koji je sa puno časti, pažnje i savjesnosti vršio povjerene mu dužnosti i cjelokupni svoj rad udešavao tako, da bi otuda imao što više koristi ugled naše zemlje. Životom, radom, držanjem i uopšte cijelim svojim bićem plemeniti pokojnik bio je ukras dostojanstva naše države. Ovoj je arcibiskup Milinović, za sve vrijeme svoga službovanja u nas, davao sjajnu priliku, da se može ponositi svojom vješto izvođenom mišlju, koja u mudrosti, obzirivosti i toleranciji dobija jačinu i za druge privlačnu moć. Toj misli, koja je našla čvrstoga pobornika u vladaocu Crne Gore, preminuli Srpski Primas umio je staviti na raspoloženje svoju dobru volju, svoju žarku ljubav za našu državu i njenoga Gospodara, i neobični svoj takt, kojim je interese crkve, kojoj je u našoj državi bio tako dostojan predstavnik, svagda dovodio u sklad sa duhom i interesima države, u kojoj je bio jedan, od najodličnijih velikodostojnika.

Uspomena na arcibiskupa Milinovića biće trajna u našoj zemlji. On je svojim radom dao pravac svojim, koji će poslije njega vršiti dužnost Srpskoga Primasa. Pokazao je, kojim putem valja ići, pa da se ta dužnost vrši onako, kako zahtijevaju dobro i ugled Crne Gore. Najšire slovensko rodoljublje, kojim je vrli

pokojnik tako često u svom radu i svojom pojavom davao izraza, bilo je javni odjek njegovog uvjerenja, da duhovni poglavar rimokatoličkih podanika velikog Srbina na prijestolu Crne Gore treba da bude i slovenski rodoljub. To je arcibiskup Milinović u istini i bio. Tijem je i osvajao svakoga Srbina i Slovena, sa kojim je dolazio u dodir, i tijekom je, još za života svoga, sebi načinio mjesto među onijem velikanima rimokatoličke crkve u Slovenstvu, koji su upravo zato bili veliki, što su misao crkve svoje umjeli potčinjavati misli Slovenstva.

Zbog svega toga smrt arcibiskupa Milinovića za Crnu Goru je težak i gotovo nenaknadiv gubitak. Žalost za njim u nas je opšta, jer su svakome u Crnoj Gori poznate njegove zasluge, koje je stekao kao vjerni i neumorni velikodostojnik naše države.

Mir pepelu njegovom i vječna mu pamet bila među nama!

Povodom smrti srpskog primasa izmijenjani su ovi telegrami:

Njegovoj Svetosti Piju X.

Rim

Duboko ožalošćen javljam Vašoj Svetosti smrt Njegove Preuzvišenosti mnogo dostojnog i mnogo poštovanog barskog arcibiskupa i Primasa Srpskog presvijetlog Milinovića.

Njegova smrt duboko je ožalostila Moje katoličke podanike, a ja žalim visokog svetog službenika, koji je Mojoj zemlji velike usluge učinio i koji je dostojno predstavljao svoju crkvu u Crnoj Gori.

Nikola

Papin odgovor

Duboko ožalošćen tužnom viješću o smrti neprežaljenog nadbiskupa Milinovića, kojem Vaše Kralj. Visočanstvo plemenito

daje svjedočanstvo osobitog uvažanja i poštovanja, zahvaljujem na ljubaznom saopštenju i srdačno učestvujem u zajednički podijeljenoj velikoj žalosti, koja potresa naročito Vaše katoličke podanike.

Pije

Gospodinu fra ocu Metodiju

Bar

Znam kako gorko jutros plače vaša duša za upokojenim vašim arhipastirom, vašim poglavarom, vašim mudrijem i visokoučeni-
nim učiteljem i dobrotvorom, te vam upućujem Moje saučešće
zbog prevelikog gubitka vašeg i svih Mojih vjernijeh rimoka-
toličkih podanika.

Milostivi Bog blagoslovio dušu dostojnog i opšteljubljenog
našeg primasa Milinovića.

Nikola

Prabiskup Milinović

„Dosta je više!“ – sudba drsko reče,
I duh mu prhpu u hor velikana;
Vr'jelo suza, koje niz lica nam teče,
Svjedoči, da bješe Apostol bez mana.

Cetinje, 11. marta 1910. godine
Mićun M. Pavićević

DNEVNIK

Pogreb srpskog primasa. Smrtni ostatci srpskog primasa oca Milinovića predaće se u Baru materi zemlji na svečan način u utorak. Od strane Dvora na pogrebu će biti Nj. Kr. V. Knjaz Prestolonašljednik. Isto tako biće predsjednik Ministarskog Savjeta g. d-r Lazo Tomanović i ministar prosvjete g. Pero Vučković. Od strane našeg sveštenstva biće vladika raško-zahumski g. Kirilo Mitrović, kao i naročito izaslanstvo našijeh sveštenika i rimokatolički sveštenici iz Rima od strane Vatikana. Sem toga biće i jedan odred vojske sa oficirem.

„Cetinjski vjesnik“, god. III, Cetinje,
subota 13. marta 1910, br.21, str.1. i 4.

ARCIBISKUP Š. MILINOVIĆ Srpski Primas

Smrt arcibiskupa Šimuna Milinovića obznanjena je ovim posmrtnim listama:

Saopštava Vam se prežalosna vijest da je Presvijetli Arcibiskup Barski i Primas Srpski O. Šimun Milinović preminuo u Gospodu, 11. ov. mj. ujutro u 1 ½ sat, u 76 godini svoga života, primivši Svetotajstva umirućih i blagoslov Sv. Oca Pape.

Sprovod preminulom Arcibiskupu biće u ovoj Katedrali 16. ov. mj. u 8 sati prije podne.

St. Bar, 11. marta 1910.

O. Metod Radić
priv. uprav. Arcibiskupije Barske

Odziv štampe

Juče je u 76. godini umro u Baru u Crnoj Gori sprski primas nadbiskup Šimun Milinović. Kad je Berlinskim Ugovorom Crna Gora dobila Bar i primorje, Knjaz Nikola je za tamošnje katolike nanovo podigao staru nadbiskupiju barsku i prvi nadbiskup bio je pokojni Milinović, rodom Dalmatinac.

Milinović je bio iskren rodoljub, visoko obrazovan čovjek i odličan branitelj glagoljice i slavenskog bogoslužjenja u crkvi.

A što ga je najviše odlikovalo i činilo simpatičnim svima, to je, što nikada nije bio zelot i što nikada nije ni pokušavao da katolike odijeli od pravoslavnih u Crnoj Gori. Za njega je vrijeđila ona narodna „brat je mio koje vjere bio“. U tome će mu se teško naći zamjenik.

Mir pepelu njegovu.

„Srbobran“

Jučer u jutro je nakon duge i teške bolesti preminuo u Baru katolički nadbiskup fra. Šimun Milinović.

Ovu tužnu vijest bolno će osjetiti svi mnogobrojni poznavaoци i štovatelji pok. Milinovića. Od skromnog redovnika franjevac postade gimnazijski prof. Istaknuo se je kao pisac na polju hrvatske povijesti. God. 1896. iza sklopljenja konkordata između Crne Gore i svete Stolice Milinović bi izabran za novoga nadbiskupa.

Milinović je bio i veliki zagovornik i pobornik glagoljice. Slava nadbiskupu fra. Šimunu Milinoviću!

„Novosti“

Jučer nakon dugog bolovanja preminuo je u Baru nadbiskup Šimun Milinović, u visokoj starosti od sedamdeset i pet godina. Rodio se bio 26. februara godine 1835. u zabitom, skromnom seocu Opanci omiške krajine u Dalmaciji.

U njemu utrnu još jedan odvjetak franjevačkoga reda, koji je hrvatskom narodu kroz vjekove dao sinova, koji su se isticali na raznim poljima javne djelatnosti i kojima se još ni danas nije uzor zatro. Nu što je još više, Milinović je bio odrastao, odgojio se i uzdržao u onom velebnom duhu bratskog čuvstvovanja i osjećanja jedinstva i ljubavi sa narodima slovenskog juga; u onom duhu, što no ga kod nas propovijedahu sveštenici Štrosmajer i Rački, vođe, za kojima je stajala čitava vojska duševnih pastira. Milinović je bio čisti – da tako rečemo – uzorak Štrosmajerove škole, pa su ga s njime vezale spone toplog i srdačnog prijateljstva. Ove su mu veze donekle i pomogle da zasjede na stolicu srpskog primasa u Crnoj Gori.

Kada je berlinskim ugovorom Bar bio predan Crnoj Gori, Knjaz Nikola je obnovio za nove podanike vjere katoličke barsku nadbiskupiju, obnovio je stolicu primasa u Baru sa svima privilegijama i sa dozvolom velikoga Lava XIII. Barska nadbiskupija bila je u staro doba osnovana, da istrijebi i na jugoistoku glagoljicu, ali ne istrijebi je nikako, do dolaska Turaka. Odlaskom Turaka uskrsla je i to u novim prilikama. Ne više, da primas Bara bude progonitelj, nego zaštitnik glagoljice u katoličkoj crkvi, a u državi slovenskoj.

Čitali smo ovih dana u dalmatinskim novinama epizodu, kako je došlo do Milinovićeva imenovanja: Milinovića, dok je bio u Dalmaciji, svi su cijenili u velike; ali ga onda niko nije bolje poznao od zastupnika prof. V. Perića. Njih dvoje bijahu najveći i prisni prijatelji, pobratimi onda, poslije, i sve do smrti. Kad je Crnoj Gori trebalo da nađe sveštenika za primasa, bješe povjereni pok. pjesniku Jovanu Sundečiću, da pođe u Štrosmajera i upita njega. Sundečić, prije nego će u Đakovo, pitao je i Perića; ovaj ončas preporučio Milinovića, a Štrosmajer ushićen odobrio.

I tako poslije više vjekova na stolicu barskih primasa izađe prvi Šimun Milinović, skromni dalmatinski fratar, ali i do tada čuven radi svojih djela u obranu glagoljice. Bio se odlikovao i na književnom polju vrstnim perom, protančanim umjetničkim ukusom i oštrinom uma. Nu najviše mu izniješe ime njegove učene radnje o porabi staroslovenskog jezika u crkvi. Primas Milinović znao se naći na novom mjestu, na kojemu je od toli-ko godina u sredini Srpstva bio na diku kao Hrvat, u sredini pravoslavlja na diku kao katolik, u sredini Crne Gore na diku kao Dalmatinac.

U Crnoj Gori stekao je bio opće simpatije, a sa Knjazom Nikolom bio je u vezi bratstva i ljubavi. Njegovo će se ime spominjati rad odlučne borbe za glagoljicu i što je u zemlji znao utrti onako divno put slozi i ljubavi sviju, e je brat mio koje vjere bio. Oko primasa Milinovića svi su se okupljali, bez razlike vjera, kao što ga danas svi žale.

Bio je katolički nadbiskup najdubljih hrišćanskih osjećaja, bio je Hrvat najširih slavenskih vidika. To je glavna značajna crta i odlika njegova života.

Kada je buknuo sukob između Carigrada i Rima i poslije razdora crkava, u nas je tančala moć bizantinskih vladara, i Rim je tada osnovao u Spljetu nadbiskupiju, kao primasa. U onoj borbi između istoka i zapada, u kojoj nije ostao na miru ni jezik naših pradjedova u crkvi, Rim, i pritombi sa Carigradom, htjede da podigne i latinstvo i za to baci oko na Spljet, da iz Spljeta potiskuje staroslovensku liturgiju; od tada spljetski nadbiskupi bili su prestavnici latinstva, progonitelji slavenstva i glagoljice.

Ali ova bila je i odviše proširena i odviše u narodu ukorijenjena. Bilo je odviše tereta na spljetskoga nadbiskupa da Rimu zadovolji, nemogućno da progona glagoljicu i po južno istočnim stranama Spljeta. S toga je rimska kurija smislila, da osnuje i još jednu nadbiskupiju i to u Baru, i barskome nadbiskupu dala je naslov primasa u srpskim zemljama.

Došli su Turci, i zavladao do novih vremena, kad se narodi počeli buditi i kad je obnova narodnog duha uskrsnula i barsku nadbiskupiju.

Milinović je bio kao stvoren da u nadbiskupiju osnovanoj prije toliko vjekova za progonstvo glagoljice – poslije toliko vjekova bude prvi primas, štitnik glagoljice obnovljene. U tome je najveći značaj njegova primata, da je bio odisaj vapaja jedne pogažene pravice slavenske u crkvi katoličkoj, vapaja od više vjekova, koji je ondje uslišan.

I danas, na očigled najnovijih događaja baš na crkvenom polju u pitanju glagoljice, vrijedi sve ovo spomenuti. Borba još nije dovršena, nu na prevaljenom putu Milinović je bio među prvima. Odatle i slava njegovu imenu.

„Obzor“ (Zagreb, 25. ožujka 1910,
br. 83, str. 2, op. a.)

(Hrvat Milinović srp. Primas, op. a.)

Poslije duge i teške bolesti podlego je, nakon više dana agonije. U početku same bolesti predviđalo se je, da su mu izbrojeni dani.

Smrt je očekivao saviješću pravednika, sveštenika i rodoljuba koji je ispunjavao kao iko velike i teške dužnosti, a velike patnje u bolesti tješila mu je neizmijerna ljubav što je osjetio u punoj mjeri od S. O. P. H, i od Gospodara Crne Gore do posljednjega Crnogorca, bez razlike vjere, od svoje domovine, od Slavjanstva; dnevno su stizala sa sviju strana brzajavna raspitivanja o stanju nezaboravljenoga pokojnika.

Široka srca i širokijeh vidika. Nije ljubio katolički prvosveštenik, Hrvat žarki, crnogorskoga Gospodara za to samo jer mu je bio Vladar, nego i za to što je u Njemu gledao „najvećega Slavjanina, velikoga vladara hrišćanina, umnika i pjesnika“, reče nam jednom. Samo oni koji su iz bližega poznavali pokojnika znadu kako je i koliko osjećao i za svoj rod. Znadu kako je umno i bistro razložio. Kad ovake Smrt u grob slaže dvije su žalosti neizmjerne, da ovakvi iščezavaju i da je ovakijem preteško naći zamjenika i u poznijim pokoljenjima.

Bio je iz one stare garde narodnjaka na našijem žalima; u sinjskoj gimnaziji između Matasa, Ivanovića, Markovića, Grupkovića bio je prvi, svima ljubimac. U svome redu vazda najmiliji, poslije između episkopa katoličkih na jugu slavjanskome poslije Štrosmajera najuzvišeniji. Slušajući sa njegovijeh usana „brat je mio koje vjere bio“ bilo je kao da slušate najljepšu pjesmu, koja rodu proriče pobjedu u budućnosti kulturnijem jedinstvom ozarenoj.

Više je nećemo slušati. Zanimiše ona zlatna usta, u sjeni smrti stoji položena hladna ona mudra glava. Ali pjesma oriće se i od sada, gdje se za rod diše i gdje se ljubi i osjeća. Oriće se gdje je uma i poštenja, a jeka će joj se ovijati dok je i jednoga našinca i oko groba pokojnika – besmrtnika. U njoj njemu slava, u njoj njemu blagoslov blagodarne otadžbine koja grobove ovakijeh uzvisuje na svete oltare; - naraštajima ognjišta su rodoljublja.

„Naše Jedinstvo“ (god. XVII., Spljet,
subota, 26. ožujka 1910, br. 35, str. 1., op. a.)

DNEVNIK

Pogreb arcibiskupa Milinovića. Juče prije podne smrtni ostaci čestitog arcibiskupa Š. Milinovića predani su u Baru na svečan način materi zemlji. Od strane Dvora bio je Nj. Kr. V. Prestolonašljednik, a od Knj. Vlade predsjednik Ministarskog Savjeta g. d-r L. Tomanović i ministar prosvjete g. Vučković, Episkop Kiril, predsjednik Držav. Savjeta Đukanović, brigadir Đurović, sve mjesne vlasti sa odredom pitomaca of. škole. Na sprovodu su uzeli učešće : mnogobrojno katoličko sveštenstvo, kao god i mnogobrojno građanstvo. Svijetao mu pomen!

„Cetinjski vjesnik“, god. III, Cetinje,
srijeda 17. marta 1910, br. 22, str. 1. i 4.

O. ŠIMUN MILINOVIĆ

Spljet, 29. marta

Sa Cetinja dobismo u subotu poslije podne ovaj telegram, ali dockan za prošli broj koji nam je izašao u podne.

Cetinje, 26. marta

„Glas Crnogorca“ u članku posvećenome uspomeni arhijepiskopa O. Šimuna Milinovića donosi, da je bio sin srodne

Dalmacije, nalazio se je u Crnoj Gori kao da je u njoj rođen bio. Njegova odanost prema vladajućemu Domu i njegove vrline uma i srca ulijevale su duboko poštovanje svijetu prema njemu, bez razlike vjera. Našao je arcibiskupiju bez zemaljskoga blaga, ali je u njoj našao dostojanstvo najviše u katoličkoj jerarhiji, koje doprinose doba nacionalnih težnja da pojava srpskoga Primasa bude najsimpatičnije dočekanu u čitavome Srpstvu. On je ostavio dobar primjer kako katolički prvosveštenik u pravoslavnoj državi može vršiti svoj veliki poziv na zadovoljstvo i Sv. Stolice i Zemaljskoga Prijestolja. Još je ostavio blagotvorni dokaz kako iščezava ona nevidljiva razlika između Srba i Hrvata, kada se oni uzajamno poštuju i potpomažu, u Crnoj Gori gdje je Vladika Rade proglasio: „brat je mio koje vjere bio“ koju je spasonosnu misao knjaz Nikola kroz po vijeka širio i slovom i djelom. Primas Milinović ostavlja najljepšu uspomenu.

Pismo pok. arhijepiskopa gosp. Virgilu Periću, narodnom poslaniku, također toliko zaslužnome u borbi za glagoljicu, koju je branio osobito, u svakoj prilici i u strmoj žurnalistici.

Stari Bar, dne 10. jan. 1910.

Dragi moj družo!

Puno Vam zahvaljujem na čestitanju nove godine, te i ja Vama najsvesrdnije nazivljam da Vam bude sretna.

Vidio sam u „Narod. Listu“ da ste pisali i branili našu Glagoljicu, što mi je bilo odveć milo. Naši neprijatelji hoće huneucki da ludim i strastvenim (ljudima) prikažu da mi Glagoljicom gonimo politiku, kao da je Glagoljica od jučer.

Naprotiv oni upravo gone politiku nastojeći uništiti istu.

Ja na Božić nisam mogao ni reći ni slušati Misu, jer me iznenađeno teško zabolilo. Još se pobaljam.

Pozdravlja O. Metod. Vas grleći ostajem Vaš.

Fr. Šimun.

„**Narodni List**“ donosi također članak u slavu napomene pokojnika. U njemu čitamo i ovo:

„Milinović je katoličkoj crkvi u Crnoj Gori stavio čvrste temelje, a sada je na nasljedniku mu, da dalje gradi, a to može, jer su odlučujući i mjerodavni krugovi iskreno skloni katolicima kano nigdje na Balkanu.

Ako stil ne vara lijepi članak u „Nar. Listu“ napisao je gosp. Virgil Perić, nar. zastupnik, pokojnome Primasu iskreni prijatelj ko brat rojeni.

Sa Cetinja dobismo sinoć ove telegrame:

Njegovoj Svetlosti Piju X. Rim

Duboko ožalošćen javljam Vašoj Svetlosti smrt Njegove Preuzvišenosti mnogo dostojnog i mnogo poštovanog barskog arcibiskupa i Primasa Srpskog presvijetlog Milinovića.

Njegova smrt duboko je ožalostila Moje katoličke podanike, a Ja žalim visokog svetog službenika, koji je Mojoj zemlji velike usluge učinio i koji je dostojno predstavljao svoju crkvu u Crnoj Gori.

Nikola.

Papin odgovor.

Duboko ožalošćen tužnom viješću o smrti neprežaljenog nadbiskupa Milinovića, kojem Vaše Kralj. Visočanstvo plemenito daje svjedočanstvo osobitog uvažanja i poštovanja, zahvaljujem na ljubaznom saopštenju i srdačno učestvujem u zajednički podijeljenoj velikoj žalosti, koja potresa naročito Vaše katoličke podanike.

Pio.

Gospodinu fra ocu Metodiju Bar

Znam kako gorko jutros plače vaša duša za upokojenim vašim arcipastirom, vašim poglavarom, vašim mudrijem i visokoučenjem učiteljem i dobrotvorom, te vam upućujem Moje saučešće zbog prevelikog gubitka vašeg i svijeh Mojijeh vjernijeh rimokatoličkih podanika.

Milostivi Bog blagoslovio dušu dostojnog i opšteljubljenog našeg Primisa Milinovića.

Nikola.

U podne dobismo telegram iz Bara, poslan nam jutros rano:

Smrtni ostatci srpskog primasa oca Milinovića predaće se danas u Baru materi zemlji na svečan način. Od strane Dvora na pogreb prispili Nj. Kr. V. Knjaz Prestolonašljednik: predsjednik Ministarskog Savjeta g. dr Laza Tomanović i ministar prosvjete g. Pero Vučković. Od raško-zahumski g. Kirilo Mitrović, kao i

naročito izaslanstvo našijeh sveštenika i rimokatolički sveštenici iz Bara od strane Vatikana. Osim toga vojska sa oficirima po naročitoj želji Nj. Kr. V. knjaza Nikole biće u pogrebu i iskazati će zadnje počasti velikome pokojniku.

Silan narod već se slegao u Bar.

„Naše Jedinstvo“, god. XVII., Spljet,
utorak, 29. ožujka 1910, br. 36, str. 1.

O. ŠIMUN MILINOVIĆ

Iz reda franjevačkoga primamo:

Pusti glas koga smo od časa na čas svagdano očekivali, puni bola, žalosti i tuge, čusmo dne 24. tek u cik zore: preselio je u vječnost.

Umro je! ... Poletjela je do vječnog stanovišta, plemenita duša velikog nadbiskupa – franjevca, književnika – profesora O. Šimuna Milinovića.

Radovali smo se njegovu zdravlju, i tužnim srcem pratili zadnje dane njegove krute bolesti, koja mu evo i raku hladnoga groba otvori.

Nadbiskup Milinović!

Koliko li to ime sobom nosi! Promotrimo li njegov život, njegova djela, sve će nam govoriti o onom neporočnom karakteru koji je resio pokojnika. Njegova književna djela: „O slavenskoj liturgiji“ (1880) „Biač“ (1886) „Knez Domaldo“ (1886) te mnogi drugi sastavci po raznim listovima, sve su to biserna zrnca pobrana i iz srca hrvatskog književnika.

Osobite vrline koje ga resijahu, uzvisivahu od časti do časti, i nakon što je mladi filozofski kandidat 1862 položio ispite na bečkom sveučilištu, vidamo ga kroz 20 god. na prvoj hrvat. Gimnaziji u Sinju, gdje, zaslugom i radom, bi uzvišen na čast ravnatelja. Svojom dobrotom – piše d.r. Marković – uzoritim ponašanjem, uljudnim i priljazznim manirama stekao je štovanje i u Sinju svačiju bez izuzetka ljubav.

Na tim nije sve svršeno. Čekaše ga još nešto što valjda skromni franjevac nije ni na kraj pameti imao. Knez Nikola crnogorski udivljen vrlinama fra Šimunovim isproui ga u Leona XIII za nadbiskupa Bara, te tim posta i Primasom cijele Srbije. A Leon XIII uvidajući u fra Šimunu čovjeka komu je rijedko naći para, pokloni mu zlatni križ i reče: „*Eto ti papin dar, neka ti resi prsa. Primi ga iz mojih ruku za znak osobite naklonosti prema tebi*“. To je bilo 7. studenoga 1886. Od toga vremena počima glavno djelovanje nadbiskupovo koji je od danas bio ne samo duhovni otac svoga stada, da li i onaj veliki dobrotvor komu je teško naći premca.

A da je to u istinu tako, svjedoće ona djela koja će kroz dugi niz godina biti ogledalom rada, ljubavi i požrtvornosti nadbiskupa Milinovića. Ona će svakomu govoriti, da nadbiskup Milinović ne umire, već kao sjajna luć da svijetli i u ovo tmurno doba vjerskog i domovinskog nazadka.

Stolna crkva, nadbiskupov dom, župski ston, groblje i crkva sv. Vida u Baru, djelo su njegovih prijegora. Crkve: u Zupcima sv. Venerande, u Šestanima sv. Ante u Livarima – Pinćinama sv. Nikole, u Zagaju i Pištulima, u Salcima i Koćima te Zatrijebaću. Napokon župski stanovi malne u svim spomenutim mjestima, te u sv. Gjorgju, Podgorici, Ulćinu i još tolikim drugim mjestima, nijesu li nam spomenici, koji govore i nakon smrti nadbiskupove: Milinović ne umire!

Da! Milinović ne umire. A to će i najbolje svjedočiti onaj hrabri narod Crne Gore koji u Milinoviću gubi oca i svog budnog pastira koji je do zadnjega časa bio spravan za svoje ovce položiti sebe. On će i iz rajskih dvora nad njima bditi i sjati im poput sjajne danice, koja će ih svedjer voditi sreći i spasu.

Slava mu dakle i pokoj! Slava nadbiskupu, Milinoviću! Lahka mu bila hrvatska zemlja!

Pogreb O. Š. Milinovića.

BAR, 29. (telegram).

Danas u Baru je svečano sahranjen srpski primas Milinović. Mnoštvo naroda.

Najbolji red i najljepše vrijeme.

Knjaz Danilo, ministri Tomanović i Vuković, episkop Kiril, predsjednik skupštine Gjukanović, brigadir Gjurović, sve mjesne vlasti u pogrebu, u crkvi. Počasna četa podoficirske škole.

Uz domaće sveštenstvo veliki broj iz Dalmacije i Skadra, na čelu mu kotorski biskup Uccellini.

Nadgrobní oduševljeni govor biskupa Uccellini-a poslije tri duga lijepa govora, proizveo najbolji utisak i završio ovu tužnu svečanost.

Vrlika, 29. marta

Javili ste da je naš gosp. načelnik izrazio brzojavno sažalijevanje prilikom Smrti nezaboravnoga arcibiskupa Milinovića. Osim onoga poslan je odavle i ovaj telegram:

O. Metod Radić Bar

Prijatelji i štovatelji, Srbi i Hrvati, Vrličke krajine, tronuti duboko žale gubitak velikana, narodnoga ljubimca i učitelja Primasa Milinovića, koji je zlatnim riječima i djelima ovjekovječio i u ovome narodu premilu i svetu uspomenu svoju. Slava mu do vijeka!

U ime sviju
Zastupnik Kulišić

Poslan je odavde i ovaj telegram, na istu adresu:

Mojemu dičnome i milome prijatelju presvijetlome Milinoviću vječnoja pamjat!

Arhimandrit o. Silvester Bogavac.

Pokojnik je još kao profesor gimnazije u Sinju, često zalazio u Vrliku gdje ga je svak bez razlike izvanredno ljubio i štovao.

„Naše Jedinstvo“, god. XVII., Spljet,
četvrtak, 31. Ožujka 1910, br. 37, str. 1.

OTAC ŠIMUN MILINOVIĆ
Prabiskup barski i primas srbski

... On je riečima, milim načinom, živim oduševljem svaki dan sve to višeoctvarao umne oči, da progledaju u svjetske dogovštine, u prošlost svog junačkog naroda, o kojem bi stao pripoviedati

žedan i gladni bi ga slušao. Uz učiteljsku tešku dužnost bio je više godina i župnikom prostrane i mnogobrojne župe sinjske, pri čemu vidi se da ga je božja Promisao već odlučila, da bude s vremenom duhovni pastir njezinog stada.

Za prvih godina pero mu je bilo u ruci. Mlad kao kap stao se baviti knjigom i s toga književnog poprišta nije se cio svoj viek makao. O vrijednosti i znamenitosti njegovih književnih proizvoda – mnogi su izašli u podliscima „Narodnog lista“ – osobito povjesničke naravi, bez sumnje bavit će na brzo koji dobar vještak.

Godine 1860. poslije listopadske diplome s novim političkim životom nastao je i novi duševni pokret u našoj domovini, pri kojem nalazimo Milinovića u prvim redovima sa nezaboravnim krugovima Matasom, Salinovićem, Ivanovićem, Zlatovićem itd. On je doduše skromno ali pristojno vazda bio na poprištu gdje se radilo o vjeri i narodnim pravicama. Nikad nije svoju osobu tiskao napried. U doba narodnog pokreta vlada dalmatinska bila je zakleti neprijatelj hrvatskog naroda i hrvatskog jezika, a na nas podupirala tobožnje talijane i to većom silom nego li je to sama mletačka republika radila. Pri tako žalosnim odnošajima malo je bilo hrvanja da će Dalamacija iznemogla i osiromašena bezglavom upravom, bez prosvjete, dovedena u promjenjene odnošaje sama po sebi moći se osloniti na svoje noge i djelom dušmanu odoljeti. Mi narod s pouzdanjem u Boga i pod okriljem svojih pravica ne htio da više kleči pred protivnicima već se na svoje noge podigao i zlotvorima zube pokazao. U toj borbi naš otac Šimun bio je kolovodja, jer ga je duša i saviest nukala da ne preda gdje se o narodnim pravicama i svetinjama koste lome...

... Uslied svih liepih duševnih i umnih svostava kad je Crnagora sa Sv. Stolicom sklopila ugovor, lako je bilo uprieti prstom u Milinovića za uzvišeno mjesto duhovnog pastira katoličkim podanicima u Crnojgori. On se je toj časti do skrajnosti opirao, ali ne iz

odbijanja požrtvovanja, već jedino iz skromnosti. Na sve muke iza toliko nagovaranja uvjerio se da je upravo Božja volja i pristao je. Dima se doduše nadimio, a kad u zdravlje knjaževo nadodje vrijeme da se i vatre nagrije, krila ga svug pokosi.

Veliki papa Lav XIII po čitave ure se kad bi Milinović u Rim došao, htio ga je uza se viditi, a dični starina kardinal Simeon ljubio ga je kao rođenog sina i sam ga je svojom rukom posvetio. Strossmayer bi svake godine više dana s njime u Roiću proveo. Što se velike hrvatske duše izpredale, valjda je nedje zabilježeno u uspomenu pokojnika. Bio je izvanredna prinicava duha pak pri svakoj zgodi znao je naći izhodište najtežoj nepričici. Knjaz, čovjek širokih vidika, na brzo je opazio ta liepa Milinovićeva svojstva, pak je u svakoj zgodi bilo čuti što misli „naš biskup“. Ovako ga je cio crnogorski dvor zvao.

On je katoličkoj crkvi u Crnojgori stavio čvrst temelj, a sad je na nasljedniku mu da dalje gradi, a to može, jer su odkučujući i mjerodavni krugovi iskreno skloni katolicima kao nigdje na Balkanu.

Nije se znalo u Crnojgori tko ga više štuje. Njegova vrata bila su otvorena turčinu i pravoslavnomu. Za svakoga je on imao milu riječ. Svoje je znao do potrebe braniti, tuđe je vazda poštovao. To je bila ona privlačna sila koja k njemu svakoga prisezala. U vršenju svoje pastirske dužnosti još u odmaklim godinama bio je neumoran, vjeran do skrajnosti svojim duhovnim ... i podaničkoj odanosti i vjernosti.

S toga ovom tužnom prigodom nezaboravljenom pokojniku može se zavapiti ona Horacijeva: *Non omnis moriar*.

„Narodni list“, br. 25, U Zadru,
subota 26 ožujka 1910, god.XLIX, str. 1.

Brzojavne i telefonske vijesti

NADBISKUP MILINOVIĆ

Zagreb, 24. ožujka 1910. g.

BAR. Nadbiskup Milinović, primas Srbije, nakon dugotrajne bolesti noćas o ponoći preminuo. Nadbiskup Šime Milinović, franjevac Male braće, rodio se 24. veljače 1835. nadbiskupom je barskim imenovan u oktobru 1886. godine, a kao nadbiskup barski imao je i naslov primasa Srbije. Već su dugo dolazili glasovi o njegovoj bolesti. No kako mu je na mahove bivalo bolje, nadali smo se da će ipak prizdraviti. Međutim nam eto žaloste vijesti, da je spustio plemenitu dušu. O životu njegovu i o mukotrpnom radu mi ćemo svakako поближе govoriti.

„Hrvatstvo“, Zagreb, 25. 03. 1910.